

САША МИХАЈЛОВ, БИЉАНА МИШИЋ

ПАЛАТА ГЛАВНЕ ПОШТЕ
У БЕОГРАДУ

Увод

У брзаном ширењу Београда као престонице Краљевине Србије, крајем деветнаестог и почетком двадесетог века, Коларчева зграда, у којој је била смештена Главна пошта, и просторије палате „Москва“ на Теразијама, у којима је радила Поштанска штедионица, показале су се као неадекватне за рад двеју значајних јавних институција. Главна пошта налазила се у старој Коларчевој кући од 1889. године,¹ али се због веома лоших услова рада, неприступачности објекта колском саобраћају и највише због повећања обима посла указала потреба за њеним премештањем.

Након Првог светског рата, Београд је, уместо престонице Краљевине Србије, постао главни град новоформиране Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца (односно од 1929. године Краљевине Југославије). Као административни центар знатно веће државе, Београд је доживео експанзивни развој не само у социјалном, друштвеном и културном смислу већ и у области урбанизма, побољшања инфраструктуре и градитељске делатности. Након завршетка рата, који је довео до уједињења и формирања Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, један од главних државних задатака била је обнова престоничке архитектуре уништене ратом.² Радови су спровођени према плановима Министарства грађевина, које је акценат ставило на изградњу министарстава и завршетак радова на изградњи Дома Народне скупштине.³ Одмах иза највиших државних институција, као приоритет била је означена обнова и изградња јавних здања, којима је општа слика града требало да се приближи изгледу савремених европских престоница. Карику у том поступку трансформације и модернизације престоничког урбаног и архитектонског миљеа представљала је и изградња нове зграде Поштанске штедионице, Главне поште и Главног телеграфа.⁴

Сл. 1. Коларчева кућа

Изградњу и развој Београда током треће и четврте деценије прошлог века обележила је тесна сарадња између Министарства грађевина и Управе града Београда. Озбиљност подухвата који су пред себе поставиле ове институције огледа се и у чињеници да је Грађевински одбор за град Београд био састављен од најугледнијих стручњака државних институција.⁵ Програм за подизање Београда, који су заједно сачинили Министарство грађевина и Управа града Београда, посебно је издвојио изградњу довољног броја државних зграда наглашавајући да банке и осигуравајућа друштва „не могу више становати по приватним кућама, већ морају у најкраћем року подићи своје палате“.⁶

У новонасталим друштвеним околностима, изазваним територијалним проширењем државе, обе институције, и Главна пошта и Поштанска штедионица, знатно су подигле свој углед међу јавним државним установама. Главна пошта, чији историјат службе датира још од четрдесетих година деветнаестог века, постала је највиша поштанска институција не само у Београду и Србији већ у читавој Краљевини СХС, потом Краљевини Југославији. Поштанска штедионица започела је рад 1. октобра 1923. године у палати „Москва“ на Теразијама⁷ и, након само неколико година, постала је једна од „најпопуларнијих новчаних установа“ у читавој држави, па су просторије палате „Москва“ постале претесне за њен рад. Власти су решење неадекватног смештаја ових установа виделе у изградњи јединственог објекта Главне поште и Поштанске штедионице.⁸

Радови на изградњи палате Поштанске штедионице, Главне поште и Главног телеграфа трајали су од 1935. до 1938. године. Од завршетка радова до данас део палате намењен раду Главне поште није мењао своју основну намену. С друге стране, део палате у којем је

била смештена Поштанска штедионица, након што је 1946. године ова институција стављена под надлежност Народне банке Југославије, послужио је за смештање Народне банке, тј. њених сектора за контролу банака и девизни и монетарни сектор.⁹ С обзиром на то да је 1960. године обновљен рад Поштанске штедионице, од шездесетих година овај део зграде делиле су Народна банка Југославије и Поштанска штедионица.¹⁰ Одељења Народне банке Југославије, а потом Народне банке Србије, била су смештена у овој згради све до септембра 2006. године, када је институција пресељена у нову зграду на тргу Славија. Од 2003. године, у зграду се усељавају одељења Министарства Републике Србије.

Развој поштанске службе у Србији

Након Првог српског устанка и ослобођења градова на територији Србије прекинуте су дотадашње татарске везе дуж Цариградског друма и српски народ је први пут организовао татарско-гласиначке службе за своје потребе.¹¹ Правитељствујући совјет, основан на Народној скупштини у Борку 1805. године, захтевао је да располаже одређеним бројем татара гласника, како би могао да комуницира са свим крајевима Србије. Организовањем власти и поделом Србије на нахије, нахијски кнезови били су задужени да у одређеним местима устроје мензулане и организују курирске везе.¹² С пропашћу Првог српског устанка уништена је и та гласиначка служба.

После Другог српског устанка, 1815. године, преко вазалне Србије прелазили су турски и аустријски татари, док је у Београду функционисала турска царска мензулана.¹³ Након што га је скупштина признала за наследног кнеза 1817. године, кнез Милош Обреновић започео је уређење свог двора у Крагујевцу и ширење мреже нахијских мензулана, ангажујући татаре најпре за личне, а потом и за државне потребе.¹⁴ Управо ове државне гласиначке службе послужиле су као основа на којој је изграђена јавна поштанска мрежа у Србији.

Први акт који помиње организацију поштанског саобраћаја на територији Србије био је Хатишериф из 1830. године. Њиме је дато право вазалној Србији да суверено организује сопствени поштански саобраћај, како унутрашњи тако и међународни. Припреме за увођење јавног поштанског саобраћаја почеле су 1835. године, после доношења Сретењског устава, чијим је одредбама стављено у дужност Попечитељству унутрених дела „да заведе и уреди поште и управља њима“.¹⁵ Такође, основана је комисија са задатком да по узору на средњу и западну Европу предложи организовање пошта и јавног поштанског саобраћаја у Србији.

„Пројектом о заведенију пошта“, донетим 1840. године, којим је предвиђено да се у сваком месту где постоји мензулана отвори пошта којом би се користила и приватна лица, успостављен је први поштански саобраћај.¹⁶ У овом документу први пут се помиње и „Управитељство поштанско“. Исте године, отворена је прва пошта у Србији у „зданију на Калле-Мајдану“ у просторијама „правитељствене мензулане“.¹⁷ „Устројенија поштанског заведенија“ из 1843. године први су законски акт који се односи на уређење поштанске службе у Србији, а потписао га је лично кнез Александар Карађорђевић.¹⁸ Главно управитељство поштанско подигнуто је на ниво Поштанског одељења при Попечитељству внатрених дела 1852. године. Доношењем првог српског закона о поштама, 25. јануара 1866. године, који је потписао кнез Михаило Обреновић, спроведена је радикалнија организација поштанског саобраћаја.

Главна пошта је скоро читав век, од њеног оснивања па до усељења у нову зграду на углу Таковске улице и Булевара краља Александра 1938. године, била смештена у ненаменским или привременим зградама, најчешће заједно са другим надлештвима. Управитељство поштанско и београдска пошта уселили су се 1842. године у Ичкову кућу у данашњој улици Краља Петра,¹⁹ заузимајући просторије у приземљу куће, где се налазио и стан привременог управитеља. Исте године београдска пошта добила је и свој грб, који је израдио сликар Урош Кнежевић.²⁰ Мензулана, коњи и средства за пренос поштиљака остали су у Исмаил-агином хану, некадашњем хану Турске царске мензулане, на углу данашњих улица Кнез Михаилове и Рајићеве, који је од власника откупљен 1842. године. Како се мензулана налазила у вароши, због хигијенских услова и могућности избијања пожара, неимар Хаџи Никола Живковић добио је налог да купи плац ван вароши, на марвеној пијаци код Батал џамије.²¹ Откупљени су плацеви Арсе Јаковљевића и Јевте Угричића, који су се налазили у блоку који чине данашње улице Косовска, Палмотићева и Мајке Јевросиме, где се и данас налазе поштанске зграде Телефонске централе и Министарства пошта. Међутим, због недостатка финансијских средстава, пуних двадесет година није почело подизање поштанске зграде на овом плацу. Тако је Пошта остала у Ичковој кући све до бомбардовања Београда, 5. јуна 1862. године.

Након бомбардовања, Пошта је евакуисана и смештена у просторије Поштанско-телеграфског одељења Попечитељства внатрених дела, у згради која се налазила на месту данашњег Новог двора у улици Краља Милана,²² док је за потребе мензулане откупљен

плац механције Марка Томића, који је био познат по механи „Код два бела голуба“.²³ Због отежаних услова рада у оквиру министарства, Пошта се неколико пута селила по приватним зградама, док нису прикупљена потребна средства за подизање зграде Главне поште на купљеном плацу код Батал џамије. Зидање зграде је почело 1864, а поштанска служба је усељена две године касније. Предузимач радова био је Фердинанд Розелт.²⁴ Једносратна зграда, лицем окренута ка Марвеном тргу, имала је у приземљу пет одељења: две канцеларије за пријем писмоносних поштиљака и аманета (вредносних писама и пакета), собу с кухињом за писморазноситеља и оставу, док су на спрату била два стана за поштаре, тадашње службенике на пријему поштиљака. Иза зграде, у поштанском дворишту, сазидане су штале, амбари, магацини и нужници.²⁵ О изгледу првог објекта, који је подигнут наменски за потребе поште, сведочи слика Милоша Тенковића „Предео са џамијом“, из колекције Народног музеја у Београду.²⁶ Међутим, како се главна трговачка чаршија налазила у некадашњој Дубровачкој (данашњој улици Краља Петра), београдским трговцима је нова пошта код Батал џамије била предалеко, те су они негодовали и захтевали да се пошта врати у варош. Из тих разлога, након само пет година, пресељена је у једносратну зграду, која је подигнута за потребе Касационог суда, а налазила се на месту данашње зграде Класне лутрије на углу улица Кнегиње Љубице и Васине.²⁷ Том приликом се на спрат зграде уселило и одељење телеграфа, док је пошта била смештена у приземљу. Током рада у згради у Васиной улици, у периоду од 1869. до 1889. године, Пошта и Телеграф су се први пут нашли у истом објекту. У згради на Батал џамији остао је део који се бавио транспортом поштиљака и једно одељење за примање и испоруку државне поште.

Први телеграфи у Србији појавили су се свега десет година после примене електричне телеграфије у свету. Телеграфски саобраћај је одмах по успостављању био у надлежности Министарства внатрених дела. Идеја о увођењу јавног телеграфског саобраћаја у Кнежевини Србији јавила се средином 1854. године.²⁸ Тада је српска влада послала у Беч свог изасланика Миливоја Петровића Блазнавца да поведе преговоре ради набавке линијског материјала и апарата, као и стручњака за извођење радова и наставника за обуку телеграфиста. Аустрија је била заинтересована за овај пројекат, јер би се спајањем њене већ постојеће линије Беч–Земун, преко српске с турском линијом, остварила најкраћа и најбоља телеграфска веза Беч–Београд–Цариград. Телеграфски саобраћај у Србији званично је отворен 15. марта 1855. године, успостављањем међународне телеграфске везе

са Аустријом, а априла исте године почео је унутрашњи телеграфски саобраћај на релацији Београд–Смедерево–Крагујевац–Алексинац. Телеграфска линија полазила је из београдске станице (штације), која је била смештена у Правитељственој кући на месту данашњег Старог двора.²⁹ Главни телеграф налазио се у кући Јована Миловановића, недалеко од кафане „Хајдук Вељко“³⁰, на почетку данашње Сремске улице, у периоду од 1861. до 1869. године, када је, због повећаног телеграфског промета пресељен у зграду која је била на месту Класне лутрије.³¹

Главна пошта и Главни телеграф премештени су у Коларчеву кућу 1. маја 1889. године. Све до пресељења у нову зграду у Таковској улици 1938, Пошта је била у кући овог познатог београдског трговца.³² Главна пошта првобитно се налазила у једној од помоћних зграда у дворишту, а почетком двадесетог века пресељена је на први спрат главне зграде.³³ Након иселења католичке капеле, заузела је и простор у приземљу, где су се још налазиле кафана, пивница и биоскоп „Коларац“, док

су на спрату остала одељења телеграфа и телефона. У двориште Коларчевог здања улазило се кроз пасаж из Македонске улице, куда су пролазила поштанска кола за превоз пошиљака од Главне поште до поште на Баталцамији.

Почетком осамдесетих година деветнаестог века, право да у Београду успостави телефонске линије добио је Панта Михајловић.³⁴ Прва телефонска линија у Србији инсталирана је 1883. године, на првом спрату зграде у којој се налазила кафана „Три листа дувана“,³⁵ на углу данашњих улица Кнеза Милоша и Булевара краља Александра. Први телефонски разговор успостављен је између Геодетског одељења Министарства војног, које је било смештено у поменутој кафани, и инжењерске касарне на Палилули. Разговор су водили Теша Николић, војни министар, и Коста Радосављевић, инжењерски капетан. Прва међумесна телефонска веза за потребе двора и државних органа успостављена је 1886. године између Београда и Ниша, а телефонски разговор водили су краљ Милан

Сл. 2. Пројекат Главне поште архитекте М. Корунковића из 1912.

ПАЛАТА ГЛАВНЕ ПОШТЕ У БЕОГРАДУ

Обреновић и Милутин Гарашанин.³⁶ Ову међумесну телефонску линију, једину у тадашњој Србији, краљ Александар Обреновић уступио је Задрузи поштанско-телеграфских службеника 1895. године, за потребе преноса концерта који су истовремено одржавани у Београду и Нишу у хуманитарне сврхе.³⁷ Тим поводом приређена је забава у сали „Код Коларца“. Постављање прве телефонске централе са 50 бројева на првом спрату

Коларчеве зграде 1. септембра 1899. године, означило је званично успостављање јавног телефонског саобраћаја у Београду.³⁸

Због недостатка простора за смештај службе и неповољних услова рада у Коларчевој згради, поштанско особље захтевало је подизање нове зграде, о чему сведочи велики број чланака како у поштанским гласилима тако и у престоничкој дневној штампи.³⁹

Сл. 2а. Пројекат Главне поште архитекте М. Коруновића из 1914.

Држава је на самом крају деветнаестог века, на предлог министра народне привреде, намеравала да подигне зграду за потребе свог министарства на простору испод Народног позоришта, где се налазило велосипедско друштво. У ову зграду, према плану, сместила би се и главна поштанско-телеграфска управа, главна пошта, телеграф и телефонска централа, с поштанско-телеграфским магацинима и телеграфском радионицом. Израда пројекта поверена је архитекти Константину Јовановићу.⁴⁰ Међутим, из економских разлога до подизања ове зграде није дошло. У међувремену, срушена је и пошта код Батал цамије да би, услед све већих захтева за увођење телефона, уступила место новој телефонској централі.⁴¹

Након подизања нове зграде Телефонске централе, дирекција пошта Краљевине Србије наручила је 1912. године пројекат за Централну пошту „Београд 1“, чија је израда поверена архитекти Министарства грађевина Момиру Коруновићу.⁴² Локација на којој је било планирано подизање Главне поште подударала се са оном на којој је требало да се подигне и зграда Министарства народне привреде, на простору између улица Браће Југовића, Позоришне (данас Француске) и Симине. Објекат је био замишљен као монументални архитектонски блок, сачињен од више зграда, које формирају неправилну четвороугаону основу са унутрашњим двориштем. Фасаде објекта обликоване су у српско-византијском стилу, што се може довести у везу са чињеницом да је до тада једини изграђени објекат поштанске намене била Таназевићева Телефонска централа, која представља један од најрепрезентативнијих примера овог стила. Такође, то је био први у низу великих пројеката архитекте Коруновића у националном стилу.⁴³ Пројекат је познат у две верзије: прва из 1912. са четири спрата и друга из 1914. године са седам спратова. Неке елементе и решења које је применио на овим пројектима, архитекта Коруновић поновио је на објектима који су касније подизани за Министарство пошта и „Пошту 2“ на железничкој станици. Међутим, почетак радова омео је Први светски рат, а по завршетку рата простор намењен подизању Главне поште додељен је Српској војсци за подизање свог дома.⁴⁴

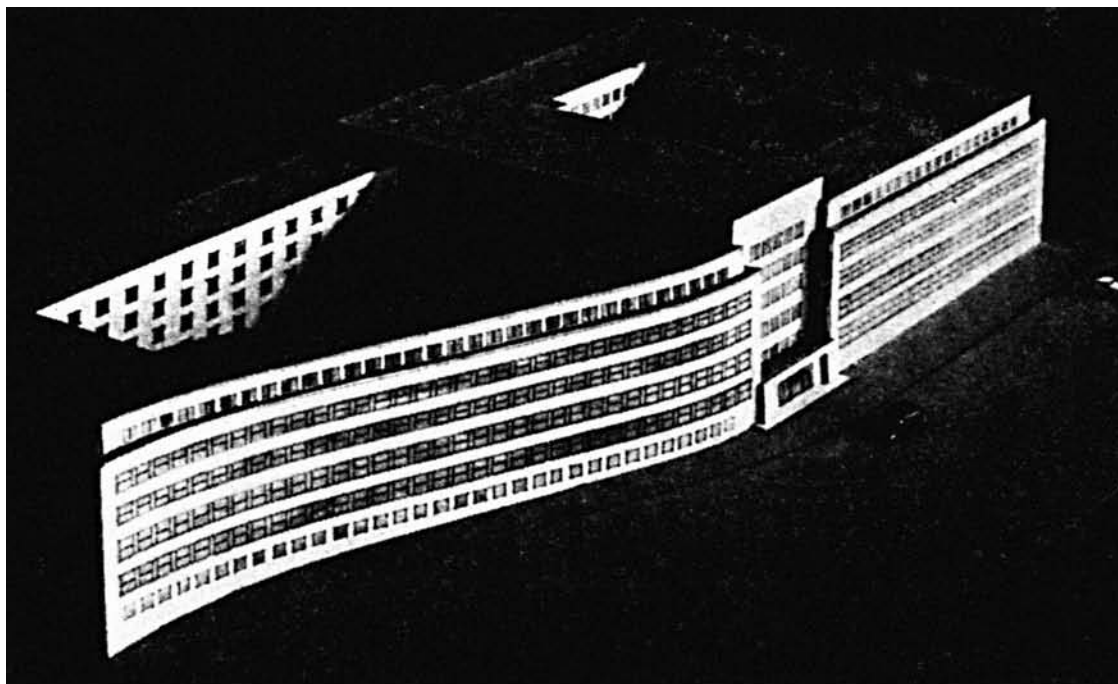
Министарство пошта и телеграфа установљено је тек након Првог светског рата, решењем Министарског савета од 5. јануара 1919. године. До оснивања Министарства, поште су биле у надлежности других државних органа: Кнежеве канцеларије, односно Попечитељства иностраних дела (1935–1940), Попечитељства внутренних дела (1840–1882), Министарства народне привреде (1882–1900), Министарства грађевина (1900–1918).⁴⁵ Одмах по оснивању, у надлежност Министарства пошта и телеграфа ушла

је и Поштанска штедионица, основана 1921. године.⁴⁶ Поштанска штедионица је отворена октобра 1923. године, у палати „Москва“ на Теразијама (данас хотел „Москва“), а вршила је платни промет за територију целе Краљевине Југославије.⁴⁷ Била је самостална установа под контролом и управом Министарства пошта и телеграфа све до 1935. године, када прелази у надлежност Министарства финансија.⁴⁸ Министарство пошта и телеграфа укинута је 3. априла 1929. године, а послови су прешли у надлежност Министарства грађевина. Већ наредне године, 8. децембра, поштанско-телеграфско-телефонски саобраћај прешао је у надлежност Министарства саобраћаја до поновног оснивања Министарства пошта, телеграфа и телефона, 1. септембра 1935. године.

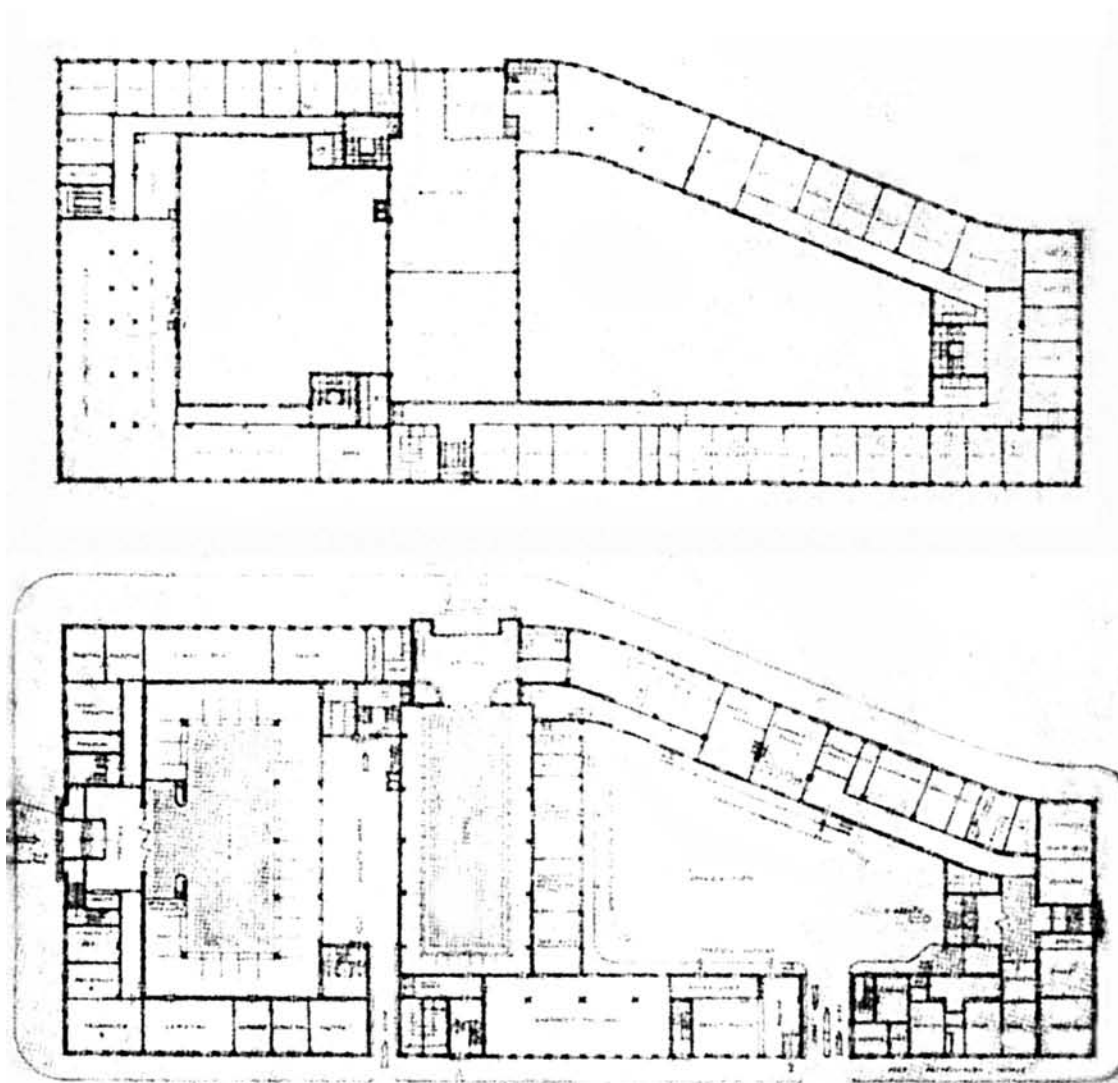
Прво поштанско здање подигнуто након Првог светског рата била је зграда Министарства пошта на углу данашњих улица Палмотићеве и Мајке Јевросиме, на простору на којем је 1864–1866. подигнута прва зграда поште „на Батал цамији“. Израда пројекта Контролног одељења Министарства ПТТ Југославије поверена је и овога пута архитекти Момиру Коруновићу.⁴⁹ Попут претходна два пројекта, које је радио за Централну пошту „Београд 1“, архитекта Коруновић је и ову зграду конципирао у српско-византијском стилу. Зграда Министарства пошта зидана је у периоду од 1926. до 1930. године, као шестоспратница, четвороугаоне основе са унутрашњим двориштем,⁵⁰ а по својој запремини, била је то једна од највећих зграда у Београду и до тада највећи градитељски подухват архитекте Коруновића. И поред подизања зграде Телефонске централе и Министарства пошта, и даље је постојала потреба да пошта, телеграф и телефон буду смештени у посебне зграде. Иницијативом Поштанске штедионице, која је одобрила кредит из свог буџета, почело је подизање „Поште 2“ на Вилсоновом (данас Савском) тргу, 1928. године, према пројекту архитекте Коруновића, у српско-византијском стилу.⁵¹

Упркос свим активностима везаним за подизање зграда намењених поштанском саобраћају, на изградњу објекта Главне поште требало је чекати све до почетка четврте деценије двадесетог века. Обновљено интересовање за изградњу репрезентативног поштанског објекта потврђују написи у поштанском гласилу *Наша пошта* из 1928, у којима се први пут помиње нова локација за подизање палате Главне поште, на углу Таковске и улице Краља Александра.⁵² Две године касније, пошто је укинута Министарство пошта и пошто су сви послови прешли у надлежност Министарства грађевина, расписан је општејугословенски конкурс за израду пројекта палате Поштанске штедионице и Главне поште и Главног телеграфа у Београду.

ПАЛАТА ГЛАВНЕ ПОШТЕ У БЕОГРАДУ

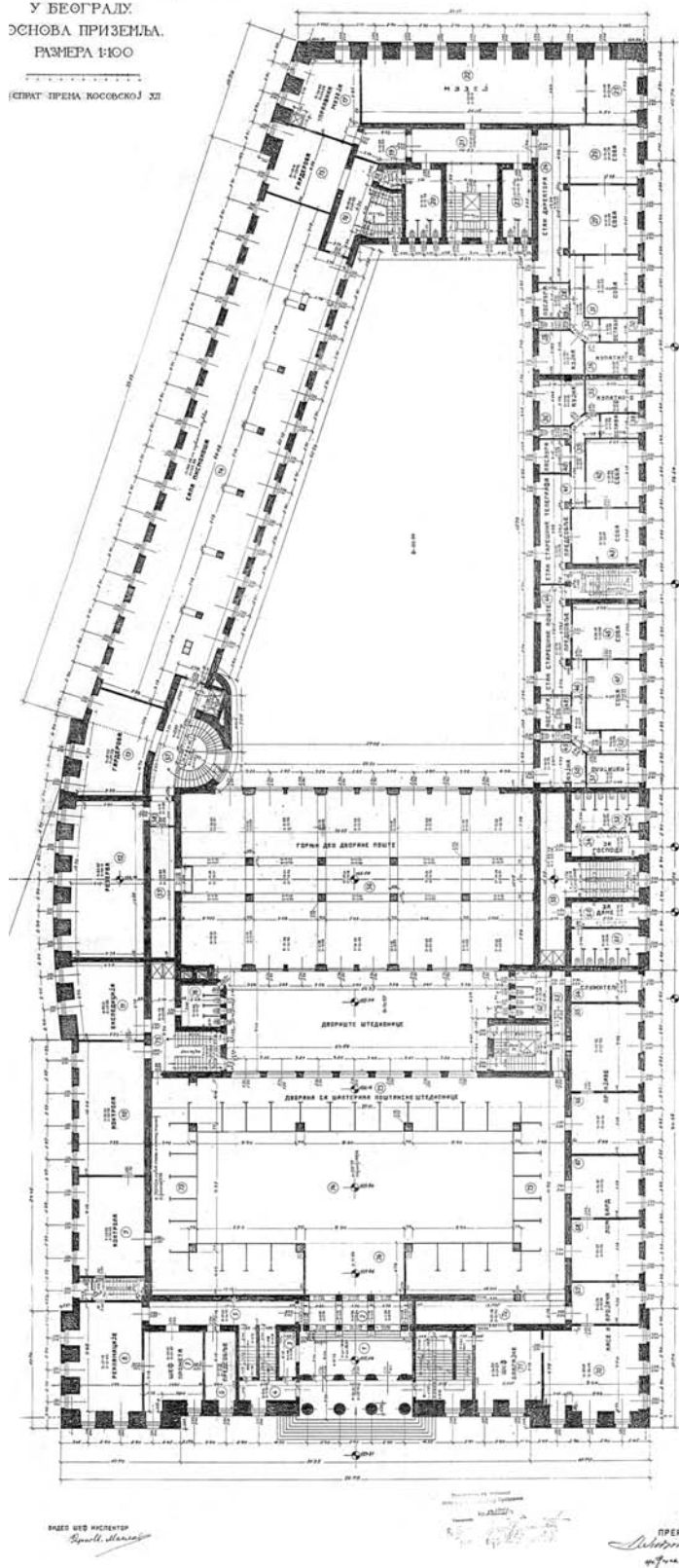

Сл. 3. Пројекат
Главне поште
архитеката Ј.
Пичмана и А.
Барањија (извор:
Музеј ПТТ)

ПАЛАТУ ПОШТАНСКЕ ШТЕДИОНИЦЕ
И
ШТЕ И ГЛАВНОГ ТЕЛЕГРАФА
У БЕОГРАДУ
ОСНОВА ПРИЗЕМЉА
РАЗМЕРА 1:100

Сл. 4. Основа приземља палате Поштанске штедионице, Главне поште и Главног телеграфа, пројекат архитекте В. Андросова (извор: ИАБ)

Конкурс за изградњу палате Поштанске штедионице, Главне поште и Главног телеграфа у Београду

Питање изградње новог објекта Главне поште и Поштанске штедионице поново је покренуто 1928. године, када је на предлог министра пошта и телеграфа Министарски савет донео одлуку о почетку изградње.⁵³ Међутим, због спора који се водио између београдске општине и Управе Цркве светог Марка око власништва над земљиштем на углу Таковске и улице Краља Александра,⁵⁴ реализација идеје о градњи палате одложена је на две године.⁵⁵ Локација новог објекта била је назначена већ у Генералном плану из 1924. године,⁵⁶ а на њен одабир вероватно је утицала чињеница да су у непосредној близини биле смештене и палате Телефонске централе у Косовској и Министарства пошта у Палмотићевој улици.

Генералним планом из 1923. године земљиште на којем је изграђена Главна пошта првобитно је било намењено Општинском дому, док је за пошту била предвиђена локација на углу Таковске и Косовске улице.⁵⁷ Због поменутог спора који се водио између Београдске општине и Управе Цркве светог Марка око власништва над земљиштем на коме се налазило Старо гробље, овај план је накнадно измењен. Када је Управа цркве доказала да је она сопственик земљишта, Општина је морала да одустане од намере да на том месту подигне сопствену зграду, а Црква је земљиште продала Поштанској штедионици.⁵⁸ Обезбеђивањем земљишта створени су примарни услови за почетак припрема за изградњу објекта. На иницијативу Министра грађевина Савковића формирана је посебна комисија, на челу са председником Милорадом Недељковићем,⁵⁹ која је требало да размотри питања величине, функционалности и изгледа објекта, као и питање која надлежства ће у њој бити смештена.⁶⁰ Комисија је такође одлучила да се за решавање општег изгледа грађевине и унутрашњег распореда просторија примене најсавременија европска искуства.⁶¹

Током читаве четврте деценије савремена штампа је пратила реализацију изградње палате Главне поште и Светог Марка, наводећи сталне расправе и полемике између Управе цркве, Поштанске штедионице и Београдске општине. Општина је, сматрајући да она полаже право на земљиште на углу Таковске улице и Булеvara краља Александра, планирала да на тој локацији сагради нову општинску зграду. Међутим, када је Црква доказала да ипак њој припада ово земљиште, она га је продала Поштанској штедионици да би тим средствима обезбедила изградњу новог храма. Иако су оба конкурса, и за Главну пошту и за Цркву светог Марка, реализована током 1930. године, почетак радова на

Сл. 5. Палата
Поштанске
штедионице, Главне
поште и Главног
телеграфа, пројекат
архитекте В.
Андросова (извор:
Музеј ПТТ)

изградњи био је одложен на неко време. Ипак, изградња цркве Светог Марка почела је већ у августу 1931, а радови су трајали до 1939. године.⁶² У написима су се често јављале спекулације да је изградња поште на парцели непосредно уз цркву била инспирисана жељом да се једним монументалним здањем заклони православни храм, који је у тренутку грађења представљао највећи сакрални објект престонице. Иако такве тврдње нису довољно поткрепљене објективним чињеницама, у општој атмосфери националне заострености, која је уследила само деценију након уједињења и формирања краљевине, а која је била и један од повода увођења Шестојануарске диктатуре, могуће их је оправдати.

Конкурс за подизање „палате Поштанске штедионице, Главне поште и Главног телеграфа у Београду“ расписали су 15. јуна 1930. године Министарство грађевина и Министарство пошта и телеграфа.⁶³ Уз услове конкурса, Министарство грађевина приложило је грађевински програм са димензијама и скицом трапезоидне основе будућег објекта. Предвиђена површина земљишта за изградњу износила је 6.170 квадратних метара.⁶⁴ Овим програмом већ је било дефинисано да зграда буде састављена од две засебне функционалне целине, од којих је она намењена Поштанској штедионици требало да буде оријентисана према Булевару краља Александра. Такође, програмом је предвиђено да површина дела намењеног Главној пошти и Телеграфу буде два пута већа од површине дела намењеног Штедионици, као и да оба дела зграде буду конципирана са унутрашњим двориштем, с површином од по 900 метара квадратних.⁶⁵

У делу зграде предвиђеном за Пошту и Телеграф приземље је било намењено раду с јавношћу, тако да су у њему смештене шалтерске сале и додатни простори у функцији поштанске делатности. Библиотека и сала Поштанско-телеграфског музеја били су предвиђени на првом спрату, док је поткровље било намењено Архиву поште и телеграфа. Требало је да унутрашња дворишта обезбеде довољно дневне светлости, али њихова главна функција била је квалитетно обављање колског поштанског саобраћаја, чему је доприносио и савремени систем механизације унутар објекта. Програмом није стриктно био прописан стил будуће грађевине, што ће се показати као камен спотицања за усвајање пројекта и његову реализацију.⁶⁶

Министарство грађевина је у међуратном периоду, током обнове ратом разрушене земље, расписало велики број конкурса за изградњу важних јавних државних здања, од којих су већину пројектовали и реализовали архитекти и стручњаци запослени у Министарству. Међутим, по важности и сложености догађаја који су га пратили, конкурс за изградњу палате Поштанске штедионице, Главне поште и Главног телеграфа показао се као најзанимљивији показатељ сложених политичко-уметничких услова.⁶⁷

Конкурс је био општејугословенског карактера, о чему сведочи податак да се о току и резултатима конкурса писало у свим значајним дневним гласилима тог времена.⁶⁸ Комисију, која је требало да оцени конкурсне радове, сачињавали су представници Министарства грађевина, Поштанске штедионице, Поште и Телеграфа, као и професори Београдског, Загребачког и

Сл. 6. Палата
Главне поште,
Таковска улица

Љубљанског универзитета: инжењер Добросав Ратајац, помоћник Министра грађевина, архитекта Драгутин Ђорђевић из Београда, архитекта Јанко Хољац из Загреба, архитекта Јосип Плечник из Љубљане, Милорад Недељковић, генерални директор Поштанске штедионице, архитекта Драгутин Маслаћ, инспектор у Министарству грађевина и архитекта Иван Шарић, виши саветник у Министарству грађевина. Заменици чланова оцењивачког суда, између осталих, били су архитекте Бранко Таназевић из Београда, Хуго Ерлих из Загреба и Иван Вурник из Љубљане.⁶⁹ Присуство неких од најзначајнијих имена југословенске архитектонске сцене међуратног раздобља говори о важности конкурса и уопште грађевине која је требало да буде подигнута, а заступљеност свих универзитетских центара требало је још једном да потцрта не само значај конкурса већ и идеју о јединству и присутности свих представника народа Краљевине Југославије. Општедржавни карактер конкурса наглашен је и позивом да на њему учествују сви југословенски архитекти, као и руски, запослени у Министарству грађевина.⁷⁰

Од укупно петнаест пристиглих радова, чији су аутори били архитекти из свих крајева земље, као и они који су били на школовању или раду у иностранству, по затварању конкурса у септембру 1930. године одабрана су и награђена три рада и четири откупа.⁷¹ Прва награда додељена је заједничком пројекту загребачких архитеката Јосипа Пичмана и Андрије Барањија,⁷² осмишљеном према начелима модерне архитектуре,

док је друга награда припала такође модерном пројекту словеначког архитекте Аце Ловренчића.⁷³

Одлагање реализације првонаграђеног пројекта десило се из два разлога. Почетак тридесетих година прошлог века обележила је економска криза у европским оквирима, која се свакако одразила и на унутардржавном плану, због чега су прекинути радови на изградњи објеката у свим деловима Краљевине Југославије. Други разлог лежао је у незадовољству највиших државних власти одабраним пројектом архитекте Пичмана, који, према њиховом мишљењу, није задовољавао захтев да јавни објекти имају репрезентативну и монументалну архитектуру. Могло би се претпоставити – и поред тога што конкурс није прецизно прописао стил у којем би грађевина требало да буде пројектована, већ је напротив на том плану оставио потпуну слободу ауторима – да је по завршетку конкурса уследила интервенција с највише тачке власти, тј. од самог краља Александра Карађорђевића. Према неким записима, краљ је утицао на расписивање интерног конкурса у оквиру Министарства грађевина, на којем је дефинитивно одабрано решење руског архитекте Василија Андросова.⁷⁴

Сведеност и једноставност фасадног платна Пичмановог пројекта није се уклапала у владајући грађитељски концепт, који је подразумевао да архитектура јавних објеката, својим раскошним, академски обликованим фасадама, изражава снагу, просперитет и државност младе југословенске краљевине. Непосредно

*Сл. 6а. Палата
Главне поште,
Булевар краља
Александра*

по окончању конкурса, крајем 1930. године, донета је одлука да се у Министарству грађевина изврши измена првонаграђеног пројекта. Разрада скица поверена је архитекти Димитрију М. Леку,⁷⁵ а унутар министарства организован је ужи интерни конкурс за израду нових планова фасада објекта, на којем је предлог архитекте Василија Андросова оцењен као најбољи.⁷⁶

Један од могућих разлога који су утицали на одустајање од првонаграђеног модернистичког пројекта палате и избор Андросовог предлога измене фасада у академском стилу, могао би се тражити и у урбанистичком концепту објекта и простора око зграде Народне скупштине. Формирање амбијента око Народне скупштине требало је да буде „визуелно уобличено“ изградњом палате Поштанске штедионице, Главне поште и Главног телеграфа. Када је расписан конкурс, једини изграђени објекти репрезентативног карактера на овом потезу биле су зграде Старог (1882) и Новог двора (1911–1922), реализоване према принципима академске архитектуре, док су припреме за расписивање конкурса за нову зграду Аграрне банке, на углу Влајковићеве и Дечанске улице, биле у пуном јеку.⁷⁷ Изградња Дома Народне скупштине (1907–1936), према пројекту архитеката Јована и Павла Илкића у академском стилу, ушла је у своју завршну фазу почетком тридесетих година, дакле, у време расписивања конкурса за нову поштанску зграду. Тежња да Београд добије још један монументални трг, који је при томе оивичен најзначајнијим државним грађевинама,

Двором и Парламентом, могла је да утиче на став државних власти да објекат којим се простор трга заокружује треба такође да носи карактеристике монументалне и репрезентативне архитектуре. У том контексту, може се лако закључити да се модерни концепт архитекте Пичмана за зграду Главне поште никако није уклапао у „жељени карактер трга“.⁷⁸

Међутим, није само ауторски тим Пичман–Барањи понудио модернистичко виђење нове поштанске палате. Услед недовољног инсистирања инвеститора да у пропозицијама конкурса јасно назначе стилску одређеност будућег објекта и други запажени пројекти на овом конкурс у били су засновани на модернистичким тумачењима архитектуре.⁷⁹ Другу награду на конкурс добио је предлог љубљанског архитекте Аце Ловренчића.⁸⁰ Према његовом пројекту, оба главна улаза била су оријентисана према Булевару краља Александра, док је фасада требало да буде обложена гранитом у две нијансе. Архитекта Бранислав Маринковић учествовао је на конкурс такође с предлогом објекта модерне репрезентативне концепције. Доминантан елемент обликовања главне фасаде Маринковићевог пројекта представљају дуге траке прозорских отвора, којима је наглашена хоризонтална диспозиција целине.⁸¹

Сложеност уметничко-политичке ситуације у којој је реализован конкурс за зграду Главне поште и Поштанске штедионице огледа се и у необичној одлуци надлежних институција да разраду првобитног пројекта повере архитекти, који се у оквиру Министарства

Сл. 7. Палата Главне поште, кула са сатом

грађевина, где је био запослен од 1920. године, искључиво бавио пројектовањем црквене архитектуре. Архитекта Андросов је током свог десетогодишњег рада у оквиру Министарства постао изузетан познавалац српске срдњовековне моравске архитектуре, тако да је већину црквених објеката пројектовао у националном стилу. Чињеница да је израда пројекта фасада Главне поште први и једини Андросовљев пројекат профане грађевине, али исто тако његов први и једини објекат реализован у академском стилу, представља преседан у стваралачком опусу овог руског архитекте.

Српско-византијски стил у архитектури јавних здања међуратног периода био је за надлежне власти једнако „пожељан“ и прихваћен колико и академизам. Још почетком двадесетог века неке од најзначајнијих државних палата грађене су у том стилу, али је свој нови узлет он доживео управо у делима руских архитеката између два рата, који су га с високим умећем примењивали.⁸² Међутим, посебно је занимљиво да су сви главни поштански објекти, пројектовани или грађени током прве половине двадесетог века, били обликовани искључиво у српском националном стилу, од Таназевићевог решења за Телефонску централу у Косовској улици (1911) преко Корунвићевих

(нереализованих) пројеката за Пошту 1 (1912, 1914) до такође Корунвићевих пројеката за Пошту 2 на Савском тргу (1927–1929) и Министарство пошта у Палмотићевој улици (1926–1930).

Ако посматрамо из тог угла, још више збуњује захтев власти да фасаде новог објекта Поштанске штедионице и Главне поште буду искључиво обликоване у академском стилу, а да тај посао буде поверен архитекти чији је опус у потпуности обележен црквеном архитектуром српско-византијског стила. Кад би се и узела у обзир чињеница да је академска архитектура највише одговарала траженој репрезентативности скупштинског трга, опет би се у такав концепт могла уклопити и зграда с монументалним фасадама у националном стилу, која би имала своје оправдање и у уклапању са зградом Телефонске централе и Министарства пошта у непосредном окружењу. И поред свих наведених необичности у вези са одлуком о измени пројекта, које су морале да изазову полемике у стручној и широкој јавности,⁸³ инвеститор није одустао од своје намере.

Међутим, и након усвајања новог пројекта архитекте Андросова за палату Поштанске штедионице, Главне поште и Главног телеграфа, на почетак изградње објекта морало се чекати још готово пет година. Иако

је 1934. одобрена градња, тек 17. августа 1935. године обављена је свечаност освећења камена темељца, у присуству државних званичника и господина Милорада Недељковића, генералног директора Поштанске штедионице. Радови на реализацији овог, за тадашњу београдску средину, веома важног објекта, трајали су три године и завршени су 10. октобра 1938.⁸⁴

Архитектура

Архитектура палате Поштанске штедионице, Главне поште и Главног телеграфа у Београду осликава сложеност друштвених и политичких околности и стилских и естетских тенденција које су владале целокупним уметничким стваралаштвом међуратног периода. То потврђују бројни примери измене планских скица, од њиховог првобитног, често модерног решења, до коначног пројекта блиског академској, репрезентативној естетици и жељама владајућих структура.

Готово истовремено с полемиком која се водила у вези с пројектом палате Главне поште, још једно конкурсно решење доживело је сличну судбину. Занимљиво је да је реч о згради Аграрне банке, чија је локација такође била предвиђена у непосредној близини Дома Народне скупштине, наспрам простора намењеног изградњи Главне поште. Иако је на конкурс за Аграрну банку, расписаном крајем 1930. године, пројекат Петра и Бранка Крстића у модерном духу награђен тек трећом наградом, управо је он изазвао највеће интересовање инвеститора. Грађевински одбор банке пристао је на извођење пројекта браће Крстић, али уз захтев да се измени првобитна концепција фасада. Аутори су троделном поделом фасадног платна и неокласицистичким елементима декорације приземља и кровног венца у потпуности трансформисали првобитну модернистичку концепцију објекта у њену академску варијанту.⁸⁵ Према том пројекту, објекат је и реализован између 1932. и 1934. године.

Обрнут пример забележен је на конкурс за Игуманову палату, расписаном крајем 1935. године, који је као главни услов наглашавао да објекат треба да буде у српско-византијском стилу. Прву награду на овом конкурс однео је такође предлог браће Крстић, реализован у свему према конкурсним условима. Међутим, током израде дефинитивних планова, аутори су уносили значајне промене, преобликујући пројекат и приближавајући га модерном схватању архитектуре.⁸⁶ Управо такви смели излети српских архитеката модерне оријентације успевали су да пробију баријере које су наметнуле државне власти да се јавна здања искључиво граде у академском стилу, што је током четврте деценије обезбедило и значајну афирмацију модерног покрета у архитектури Београда и Србије.

Двојности израза готово целокупног београдског градитељског фонда између два рата доприносила је и атмосфера плуралистичког схватања архитектуре и њених стилских одредница. С обзиром на то да су након школовања југословенских архитеката у главним европским градитељским центрима значајни утицаји модерних европских токова почели да пристижу у још увек конзервативну домаћу средину, целокупна урбанистичка и архитектонска делатност Београда између два рата била је обележена паралелним постојањем и применом различитих стилова.

Пројекат архитеката Јосипа Пичмана и Андреје Барањија

Архитектура палате Поштанске штедионице, Главне поште и Главног телеграфа заснована је на комбинацији модернистички и функционално замишљене основе и репрезентативно обликованих фасада у академском стилу.

Архитекта Јосип Пичман (1904–1936) у току своје краткотрајне професионалне каријере у трајању од седам година учествовао је на бројним конкурсима, али је веома мали број његових пројеката доживео реализацију.⁸⁷ Након завршених студија на Високој техничкој школи у Загребу у класи професора Хуга Ерлиха, Пичман је 1930. године наставио школовање у Берлину, радећи две године у атељеу архитекте Ханса Пелцига. Иако школован на академској традицији, од почетка свог креативног стваралаштва показивао је велико интересовање за функционалистичка и модерна тумачења архитектуре, тако да је по повратку у земљу основао Радну групу „Загреб“, која се својим напредним деловањем истакла у периоду од 1932. до 1934. Најзначајније радове остварио је у сарадњи са чувеним хрватским и југословенским модернистом Јосипом Сајслом,⁸⁸ с којим је делио убеђења да и архитектура и урбанизам представљају социјалне категорије.

Пичманов пројекат поштанске палате потврђује високе домете модерне архитектуре у југословенском градитељству почетком тридесетих година прошлог века. Пратећи пропозиције предвиђене грађевинским пројектом, у решењу основе аутор је предвидео две просторне целине. Део зграде намењен Поштанској штедионици конципиран је као блок правоугаоне основе, са унутрашњим двориштем и главним улазом према улици Краља Александра. Други део објекта, намењен Пошти и Телеграфу формиран је као целина с трапезоидном основом, чија је најдужа, благо извијена страна, добила улогу главне фасаде објекта, оријентисане према Таковској улици. Корпус другог дела, према истом принципу, омеђује унутрашње двориште, намењено обављању колског поштанског саобраћаја, што је био још један захтев предвиђен конкурсним условима.

Пичмановим пројектом зграда је замишљена као шестоспратни слободностојећи објекат, са армирано-бетонском конструкцијом и фасадама изведеним у комбинацији стакла и бетонских парапета обојених у бело. Функционалистичко тумачење архитектуре у овом пројекту очигледно је, пре свега, у решењу основе и диспозицији простора, која је заснована на постављању канцеларијских просторија дуж спољних зидова грађевине, чиме су обезбеђене простране дворане намењене раду с јавношћу у средишњим деловима зграде. Исти однос простора намењеног канцеларијском раду и пословању са странкама поновљен је и на вишим етажама грађевине.⁸⁹

Типично модернистички поступак у обликовању фасада представља примена повученог последњег спрата и завршног елемента у виду равног крова, као и смењивање бетонских парапета и прозорских трака, којима је наглашена хоризонталност објекта. Асиметричност композиције истакнута је издвајањем централног кубуса, којим је и физички и функционално наглашена раздвојеност двају засебних делова зграде. Овај средишњи кубус је у обликовном смислу третиран као засебан грађевински блок, тако да његова висина у извесној мери надвисује остале фасада. На главној фасади према Таковској улици ризалит кубуса је благо увучен и наглашен истуреним улазом у зони приземља. Осим главног портала, зграда је имала још три улаза, оријентисана према свакој од улица које је окружују: Краља Александра, Косовској и улици Архиепископа Данила.

Овакав приступ обради фасада, заснован на доследном спровођењу постулата „форма прати функцију“, потврђује Пичманову недвосмислену модернистичку оријентацију. Једноставност асиметричног решења спољашње обраде палате, која се првенствено огледа у свођењу форме на основне елементе, резултат је подређивања обликовног поступка функцији грађевине. Безорнаментална обрада фасада, која представља визуелни пандан функционалистичком уређењу унутрашњег простора, одражава Пичманова интересовања за социјална питања у архитектури, која треба да буде економична, односно „по мери“ и „у служби“ човека.

На захтев о ефикасности поштанске службе, што је био и један од главних разлога доношења одлуке о изградњи новог објекта ове институције, као и један од првих услова садржаних у конкурс, Пичман је одговорио пројектовањем пространих унутрашњих дворишта. Овакав концепт грађевине обезбедио би несметани улазак поштанских возила са улице у унутрашњост грађевине, што би давало могућности за повећање продуктивности службе. Са истим циљем, посебан акценат у пројекту

стављен је на унутрашњу комуникацију и кретање кроз објекат, који су омогућени преко девет степеништа, пет лифтова и две теретне дизалице.

Пројекат архитекте Василија Андросова

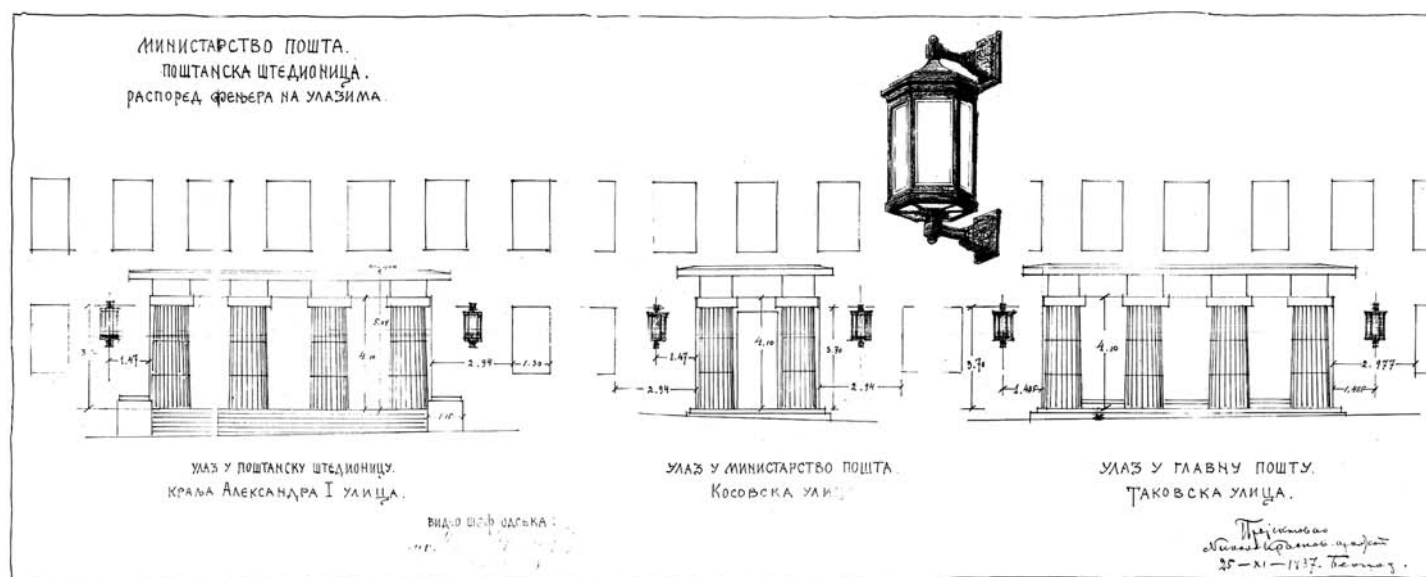
Архитекта Василиј Михајлович Андросов (1872, Оде-са –1943, Београд) завршио је студије на Архитектонском одсеку Царске академије уметности у Петрограду 1897. године.⁹⁰ У току свог осамнаестогодишњег рада у различитим техничким службама Руског царства, претежно је учествовао у пројектовању школских и црквених објеката. Након избијања большевичке револуције у Русији, стигао је 1919. у Београд, а већ 1920. године добио је посао у институцији највишег ранга – у Архитектонском одељењу Министарства грађевина Краљевине СХС, у оквиру којег је пројектовао преко осамдесет објеката, углавном сакралног карактера, у Београду и Србији.

После одлуке државних власти да одустану од првонаграђеног пројекта архитекте Пичмана, грађевина је коначно реализована према измењеном пројекту фасада архитекте Василија Андросова. Нов пројекат се у великој мери наслања на првобитно конкурсно решење, што се највише огледа у решењу основе и диспозицији простора, коју је Андросов готово у потпуности преузео из Пичмановог конкурсног решења. Једине измене које се могу приметити, уколико се упореде основе сутерена Пичмановог и Андросовљевог предлога тичу се искључиво укрупњавања канцеларијских простора и промене њихове намене. Односи маса, положај објекта у односу на улицу, контура асиметрично решене основе, као и место и број улаза до појединости су задржани из првобитног пројекта.

Уз просторије намењене за Пошту и Телеграф, архитекта Андросов је предвидео и сале за библиотеку, Поштански музеј и салу за конференције. У коначној реализацији палата је требало да има две велике дворане за рад са јавношћу, са по тридесет пет и тридесет седам шалтера, затим шест великих сала, четрнаест одељења, двеста једанаест канцеларијских просторија, трезор, четрнаест магацинских просторија, четири гараже, просторије за машинска постројења и простор намењен школи поштанских службеника. Функционалност концепта просторне диспозиције, наслеђена из Пичмановог пројекта, заснована је на систему концентрисања мањих, првенствено канцеларијских просторија, око централних, слободно третираних сала, намењених раду с јавношћу. Овим поступком остварен је складан однос између јавног репрезентативног дела грађевине и мањих простора чија је функција била да обезбеде несметано обављање делатности поштанске службе.

ПАЛАТА ГЛАВНЕ ПОШТЕ У БЕОГРАДУ

Сл. 8. Палата Поштанске штедионице, Главне поште и Главног телеграфа, распоред фењера на улазима, пројекат Н. Краснов (извор: Музеј ПТТ)

Диспозиција простора, подређена репрезентативном утиску како екстеријера тако и ентеријера грађевине, у делу зграде намењеном Поштанској штедионици добила је нешто другачије решење од дела намењеног Главној пошти. Крила зграде оријентисана према Таковској и улици Архиепископа Данила повезана су нижим троспратним попречним трактом.⁹¹ Између тракта и крила према улици Краља Александра позиционирана је шалтерска сала штедионице, док је у делу између тракта и централног корпуса грађевине формирано унутрашње двориште. Оваквим решењем остварена је потпуна функционалност простора, која је омогућавала адекватан приступ објекту са улице. С друге стране, положај шалтерске сале наспрам унутрашњег дворишта давао је могућност за примену стаклене таванице, која је обезбедила унутрашњем простору тражену репрезентативност.

Како је и било предвиђено одлуком о организовању другог конкурса за палату Поштанске штедионице, Главне поште и Главног телеграфа, разрада и измена пројекта односиле су се, пре свега, на изглед и обликовање фасада. Све фасаде палате прекомпоноване су према принципима монументалне академске архитектуре, карактеристичне за градитељство Београда четврте деценије а, уместо једноставних фасада изведених у комбинацији стакла и бетона, аутор је предвидео облагање гранитним блоковима и вештачким каменом.

Основни проблем прераде и прилагођавања модерног концепта првобитног пројекта и захтева за академском, монументалном обрадом фасада лежао је

у чињеници да је асиметричност основе ограничавала архитекту Андросова у адекватној примени главних постулата академске архитектуре. Положај централног кубуса, као окоснице његове основе, делио је објекат на два неједнака дела, што је као концепт у потпуности одговарало модернистичком виђењу грађевине, али се у њеној академској варијанти управо то показало као отежавајућа околност.

У новом пројекту средишњи попречни тракт грађевине такође је третиран као засебна грађевинска целина. У попречном делу палате, осим канцеларијских простора, смештени су одељење за радио-телефонију, архива и библиотека. Он је за два спрата виши у односу на остатак грађевине, а на делу према Таковској улици додато му је и решење у виду куле. Кула четвртaste основе састоји се од двоструког степенастог постаментa и дванаест стубића који носе завршну пирамидалну конструкцију. Овакво решење, које својим општим изгледом и пропорцијама подсећа на форму античког храма или маузолеја, указује на директно преузимање елемената из класичне уметности. На све четири стране куле у централним пољима између стубова предвиђено је поље за смештање часовника.

Основни принцип на којем је архитекта Андросов засновао измену пројекта могао би се окарактерисати као инверзија модернистичких обликовних начела, примењених на првобитном пројекту. Андросов је фасаду средишњег кубуса такође третирао као прочеље палате, али је, уместо Пичмановог увученог прочеља, предвидео благо истурено, закривљено решење, којим

Сл. 9. Палата Главне поште, ентеријер свечане сале из Косовске улице, садашње стање

Сл. 9а. Детаљ ентеријера свечане сале

је покушао да ублажи неправилност основе. Уместо истурене улазне партије Пичмановог пројекта, Андросов је пројектовао благо увечени портал, сакривен из четири монументална канелирана стуба, без постамента и с капителима стилизованим у виду масивних квадера. Примена масивних стубова на истакнутим деловима грађевина, нарочито на порталима, типична је одлика градитељства руских архитеката у Београду. Занимљиво је да Андросов на овом пројекту не користи дословне реплике античких узора, већ даје својеврсну интерпретацију дорског стуба, са благим закривљењем на средини и знатно измењеним пропорцијама.

У зони од другог до петог спрата прочеље је наглашено са осам витких дорских стубова, који су, по узору на античке, састављени из засебних фрагмената. Варирање античког узора огледа се у томе да су канелуре присутне само у горњем делу стуба, док је њихова најнижа зона, која одговара висини другог спрата, обрађена као глатка површина. Стубови се завршавају цилиндричним поједностављеним капителима, а уместо постамента подножје стубова прикривено је балустрираном каменом оградом. У виду архитрава на капителе се ослања највиша, шеста етажа палате, која је, с обзиром на то да се јавља само на средишњем ризалиту фасаде, послужила аутору као постамент за кулу са сатом. Специфичност куле, коју чини још један, седми спрат и над њим пројектована четвртаста конструкција, огледа се у неуобичајеној „пирамидалној“ форми која нема пандане у домаћем градитељству међуратног периода.

Архитекта Андросов је визуелну симетричност фасаде покушао да достигне и истицањем угаоних ризалита на фасадама према Таковској улици и Булевару краља Александра. Према планској документацији, угаони ризалити су такође рашчлањени дорским полустубовима у зони између прозора од другог до петог спрата, али се током реализације од ове замисли одустало.

Бочне фасаде према Косовској улици и Булевару краља Александра решене су на готово идентичан начин, осим што је, због неправилног облика основе, фасада према Булевару била нешто шири од оне према Косовској. Из тог разлога средишња зона фасаде према Косовској улици рашчлањена је са осам стубова, док се на оној према Булевару налази један стуб више. Прерада бочних фасада, због правилније форме и централно постављеног улаза, представљала је знатно лакши задатак за аутора него прилагођавање главне фасаде академском спољашњем изгледу. Средишњом зоном бочних фасада, од другог до петог спрата, доминира већ примењени мотив дорских стубова, који ублажава и готово да у потпуности заклања хоризонтални распоред прозорских отвора. Овим поступком аутор је тежио да ублажи наглашену хоризонталност објекта, супротстављајући јој вертикализам издужених стубова. Читавом дужином фасада стопе стубова прикривене су ниском балустрираном оградом. Највиша зона фасада представља прочишћену равну површину, чији једини украс представља камени пано у горњем делу атике, на којем се првобитно налазио бронзани грб Краљевине Југославије.

Најзначајнија разлика у изгледу бочних фасада јесте у решењу улазних партија. Портал фасаде према Косовској улици представља сведенију варијанту главног улаза са два прислоњена стуба и благо увученим вратима. У најнижој зони фасаде према Булевару поновљен је мотив увученог портала са четири слободна дорска стуба и прилазним степеништем, ограниченим са два бочна испуста. Оваквим решењем постигнут је свечанији и репрезентативнији изглед фасадног платна. Разлика у решењу портала била је условљена наменом просторија, одакле је произашла сложенија варијанта улаза у део зграде намењен Поштанској штедионици (према Булевару) у односу на улаз у део намењен канцеларијама дирекције Поште и Телеграфа и Поштанском музеју.

Фасада према улици Архиепископа Данила најједноставније је решена. Иако је палата конципирана као слободностојећи објект са четири сагледиве фасаде, аутор је изглед ка улици Архиепископа Данила третирао као задњи план. Вероватно је оваква одлука уследила због оријентисаности фасаде ка парку и у том тренутку још неизграђеној цркви светог Марка, што је условило да „четврти“ изглед палате буде неутрално решен, с врло сведеним одабиром обликовних елемената. И у овом случају фасада је читавом површином обложена гранитним квадерицама, али су пројектом предвиђени стубови централног ризалита изостали приликом реализације.⁹² Централни ризалит, наглашен само благим испустом, и овде је надвишен додатним, седмим спратом над којим је двостепена атика, која представља

визуелни пандан кули на главној фасади. Једноставном решењу фасаде допринело је и сведено решење улаза, без стилизованих дорских стубова, примењених на остала три улаза у палату. У најнижој зони фасаде, поред симетрично позиционираног улаза, смештена су два колска улаза која остварују комуникацију са унутрашњим двориштима. У свом општем изгледу, са умеренијим третманом архитектонских елемената, управо задња фасада палате Главне поште одише траженом складношћу између модерног концепта и репрезентативног израза.

Како је палата Поштанске штедионице, Главне поште и Главног телеграфа, као главне државне поштанске институције, представљала највећу и најрепрезентативнију зграду тог типа у читавој Краљевини Југославији, важан елемент у обликовању њеног спољашњег изгледа представљало је и постављање државног грба.⁹³ Пројектом архитекта Андросова из 1930. године предвиђена су правоугаона поља на атикама обе бочне фасаде, на којима је требало да стоји целовит државни грб на порфири, надвишен краљевском круном. Међутим, из непознатих разлога ово решење није реализовано. На пројекту фасада из 1935. године, које је такође потписао архитекта Андросов, појављују се две варијанте грба. На фасади према Косовској улици уцртан је грб на правоугаоном хоризонталном панелу, идентичан решењу које се налази и на пројекту из 1930. године. Међутим, на фасади према улици Краља Александра приказан је грб у виду двоглавог орла без порфире на гранитном пољу које је решено у издуженој елегантнијој форми. Иако нису сачуване историјске фотографије које би потврдиле изглед грбова на бочним фасадама, облик камених панела, надвишених јарболима за заставу, указује да су државна знамења била реализована према другом поменутом решењу. На основу сличности ликовног решења и начина обраде, који подсећају на фигуре орлова на постаментима јарбола испред Дома Народне скупштине, могао би се извући закључак да је аутор новог хералдичког решења био архитекта Никола Краснов.⁹⁴ На Красновљево ауторство указује и чињеница да је он потписао пројекте детаља за уређење ентеријера и екстеријера палате, као што су скице светилки на фасадама.⁹⁵

Ентеријер

Још приликом дефинисања програма конкурса за изградњу палате Поштанске штедионице, Главне поште и Главног телеграфа, наглашено је да се од аутора очекује најмодерније уређење ентеријера.⁹⁶ Осим заједничких комуникација, улазних феојаа и холова највећа пажња посвећена је уређењу сала. Шалтерска сала Поштанске штедионице заузима централно место у просторној диспозицији дела зграде намењеног овој високој

државној институцији.⁹⁷ Смештена је у централном делу приземља, наспрам атријумског дворишта, тако да изнад сале нема виших етажа. То је омогућило да се, уместо класичног решења, примени стаклена таваница, која не само што је обезбеђивала довољно природног осветљења него је сали давала и наглашено свечани карактер. Репрезентативност простора подвучена је избором материјала. Зидови су обложени мермерним гранитним парапетима, а под је израђен у комбинацији разнобојног мермера, који формира својеврстан мозаик геометријских облика. На самом улазу у ову просторију, приликом завршетка радова и усељења у зграду, постављена је плоча која помиње имена свих личности које су учествовале у њеној градњи.⁹⁸

Најрепрезентативније уређен простор дела палате намењеног Поштанској штедионици представља хол првог спрата, који окружује главну шалтерску салу. Тај хол претрпео је знатну трансформацију приликом преуређења простора за потребе Народне банке Југославије, током седамдесетих година прошлог века.⁹⁹ Најзначајнији елемент ентеријера хола представљају витражи изведени према нацрту архитекте Григорија Самојлова из 1970. године.¹⁰⁰ У виду стакленог фриза, у највишој зони зидова хола,¹⁰¹ смештени су витражи с мотивима новца југословенских народа из ранијих епоха. Избор мотива на витражима, директно је алудирао на функцију институције којој је зграда намењена, а поред тога изражавао је и идеју о јединству свих народа који су чинили СФРЈ. Тако су се једни поред других нашли новчићи средњовековних српских владара: краља Уроша I, цара Душана, кнеза Лазара, деспота Ђурђа Бранковића, новац Књажевине Црне Горе из 1910. године, као и босански средњовековни новац. Овакав уметнички концепт требало је да потцрта водеће место Народне банке у државним оквирима након Другог светског рата.

У делу зграде намењеном Главној пошти изглед главне шалтерске сале претрпео је велике измене.¹⁰² Најрепрезентативнија у овом делу зграде јесте Свечана сала за састанке, смештена на првом спрату крила према Косовској улици. Мотив примењен на вратима у пуном дрвету, у виду оквира са стилизованим јонским полустубовима, поновљен је и на оквирима намењеним смештању слика и часовника. Свечаност сале додатно је наглашена одабиром детаља ентеријера, попут лустера, зидних светиљака и маски за радијаторе.

Закључна разматрања

Посматрано у целини, а имајући у виду датост просторног оквира у којем је архитекта Андросов требало да реализује своју замисао решења фасадног платна палате Поштанске штедионице, Главне поште и Главног телеграфа, може се закључити да је остварено

специфично и неуобичајено решење. Иако не уноси у потпуности нове обликовне елементе, архитекта Андросов, коме је овај пројекат представљао првенац у решавању задатака везаних за профану архитектуру, остварио је самосвојну архитектонску композицију, засновану на комбинацији решења с неких од најлепших београдских палата међуратног периода.

Начин обраде фасада и облагања природним каменом близак је оном који је архитекта Вилхелм Баумгартен применио на згради Генералштаба из 1928. године. У односу на пројекат Генералштаба,¹⁰³ на којем је доследно спроведена примена постулата високог академизма, приметно је да Андросов у знатно мањој мери користи обликовне елементе овог стила, попут забата над прозорима и богате фасадне скулптуре с мотивима преузетим из античког репертоара. Улога пластике у оквиру академског концепта грађевине била је да мотивима алегоријског карактера потцрта намену објекта. Бројни такви примери могу се видети на здањима попут Министарства финансија, Министарства шума и руда, пољопривреде и вода, Министарства саобраћаја, као и на згради Генералштаба. Иако су руски архитекти почетком двадесетих година предњачили у примени богатог алегоријског скулптуралног репертоара, крајем деценије овај поступак постао је карактеристичан и за домаће архитекте, који су у пројектовању фасада радили у сарадњи с неким од најзначајнијих југословенских вајара тог раздобља. И поред тога што се могу препознати значајне сличности у начину обраде фасаде рустично обрађеним каменим квадерима између зграде Генералштаба и Главне поште, богати скулптурални украс, какав је архитекта Вилхелм Баумгартен применио на згради Генералштаба, није утицао на аутора Главне поште да слично решење примени на свом пројекту. Једини предвиђени рад у домену рељефа и израде пластичних детаља тиче се хералдичког обележавања објекта грбом Краљевине Југославије на обе његове бочне фасаде.

С друге стране, начин обликовања прочеља главне фасаде и централног ризалита има сличности с поступком који је примењиван на бројним јавним здањима Београда овог раздобља. Ипак, као најближи узор архитекти Андросову могло је да послужи решење архитекте Светозара Јовановића за палату Министарства саобраћаја из 1926. године,¹⁰⁴ где је такође попречни тракт зграде третиран као самостална целина, што је на главној фасади наглашено издвајањем средишњег ризалита вертикалним стубовима с коринтским капителима и четвртастом кулом са сатом у највишој зони.

Сведеност симетричног решења бочних изгледа палате Главне поште с јасно дефинисаним хоризонталним зонама, такође представља уобичајени начин решавања фасадног платна јавних здања. Да је реч о

стандардном касном академском маниру обликовања фасада, сведоче слична решења главне фасаде на згради Министарства грађевина у Немањиној улици број 9, из 1938. године, архитекте Драгана Гудовића, и на пројекту архитекте Димитрија Т. Лека за зграду Министарства социјалне политике и народног здравља у улици Кнеза Милоша број 101 из 1932.¹⁰⁵ Елементи новог монументализма, карактеристични за архитектуру Београда четврте деценије, код свих наведених објеката огледају се у једноставној, кубичној поставци маса, примени стилизованих стубова у рашчлањивању прочеља и општем монументалном изразу грађевина.¹⁰⁶

Неуобичајено решење куле над прочељем палате Главне поште можемо посматрати с више аспеката. Иако је у архитектури Београда прве половине 20. века примена куле и куполе, као пре свега декоративног елемента који има циљ да нагласи и визуелно заокружи просторни концепт грађевине, била веома учестала, у читавом београдском градитељском фонду тешко је наћи прави пандан решењу које је архитекта Андросов применио на палати Главне поште. Можда је најсличнији поступак истицања централног ризалита применио архитекта Светозар Јовановић на палати Министарства саобраћаја. Сличност се огледа у степенастом решењу постаментa на који се наслања дванаест стубова, који носе кубичну конструкцију надвишену витком калотом. Тиме је архитекта Јовановић постигао елегантније решење од онога које је Андросов применио на згради Главне поште.¹⁰⁷

Један од могућих разлога због којих се Андросов одлучио за четвртасти тип куле без калоте могао би се тражити и у потреби да другачијом формом овог градитељског елемента динамизује силуету амбијента око Дома Народне скупштине.¹⁰⁸ Осим главне куполе монументалних димензија и четири мање куполе на Дому Народне скупштине, и остала здања у непосредној близини Главне поште имала су куполна решења (зграде Старог и Новог двора, зграда Телефонске централе). Такође, у том тренутку већ усвојени пројекат архитеката Петра и Бранка Крстића за Цркву светог Марка, који је заснован на решењу средњовековног српског манастира Грачаница, предвиђао је петокуполно решење с наглашеним централним кубетом.

Један од кључних проблема везаних за историјат градње палате Поштанске штедионице, Главне поште и Главног телеграфа везан је за захтев да се већ усвојеном модерном концепту основе грађевине дода репрезентативна, академски обликована фасада. Комбинација елемената модерног и академског тумачења архитектуре допринела је извесним нелогичностима у изгледу грађевине и донекле неусклађеним односима маса. Иако је тренутак у којем је зграда пројектована

обележен доминацијом академизма руских пројекатана у архитектури Београда, чије су основне карактеристике симетричност, рустична обрада приземља и богата примена фасадне пластике реторичког карактера, ниједан од ових захтева није доследно примењен у пројекту Главне поште. Један од могућих разлога могла би да буде чињеница да пројекат Главне поште представља прво Андросовљево решење за једну профану грађевину, као и прво решење реализовано у академском стилу.

Симетричност фасада је један од основних постулата академског начина обликовања, а управо је тај елемент изостао у Андросовљевом решењу. Због неправилног изгледа основе, средишњи ризалит са главним улазом и кулом морао је да буде померен у односу на осу симетрије, делећи главну фасаду објекта у приближном односу 2:1. Други важан елемент академске архитектуре – примена троугаоних и полукружних забата над прозорима такође је изостао на Андросовљевом пројекту. Првобитни хоризонтални низови прозорских трака с Пичмановог пројекта уклопљени су у масивне рустичне оквири, а на прочељима су додатно прикривени низовима дорских стубова. Уместо типичног академског решења, истурене улазне партије наглашене витким стубовима и тимпаном, Андросов се одлучио за увучено решење улаза са здепастим дорским стубовима, чиме је још више наглашена масивност општег спољног изгледа.

На основу кључне одреднице спољашњости палате Главне поште, а то је пре свега наглашено монументални израз, њена архитектура би се најпре могла тумачити у оквирима високог академизма, као завршне фазе у доминацији овог стила у градитељству Београда. Поред репрезентативног карактера, типична одлика јавних здања грађених у току четврте деценије прошлог века јесте и изостанак орнамената на фасадама. Одлике такозване нове монументалности, што је представљало појаву синхрону токовима европске архитектуре, препознају се на београдској архитектури јавних здања у захтеву за функционалним и модерним решењима основа објекта и репрезентативним, монументалним концептима спољашњег изгледа, заснованим на реминисценцијама елемената преузетих из класичних стилова. Нови монументализам у архитектури Београда, карактеристичан за последњу предратну деценију, остао је присутан у архитектури Југославије и након Другог светског рата. Разлоге његовог опстанка можемо тражити у сличности тежњи предратних, како тоталитарних тако и демократских, европских режима за репрезентативним карактером архитектуре и послератног захтева социјалистичких југословенских власти да новом монументалношћу представе снагу и просперитет нове младе југословенске државе.

Посматрано у целини, архитектура палате Поштанске штедионице, Главне поште и Главног телеграфа може се тумачити са два становишта, као један од значајнијих примера академске монументалне архитектуре четврте деценије двадесетог века и као један од најексплицитнијих примера директног утицаја идеологије на област уметничког стваралаштва. У првом контексту, и поред извесних недоследности у примени академских обликовних елемената на

модеран концепт грађевине, палата својим положајем и општим утиском представља значајан елемент београдске јавне архитектуре овог раздобља и доприноси репрезентативном карактеру амбијента око Народне скупштине. Као производ идеолошког уплитања у архитектонско стваралаштво представља репрезент новог монументализма карактеристичног за европску архитектонску праксу последње предратне деценије.

НАПОМЕНЕ:

1] Коларчева кућа налазила се на углу Македонске и улице Браће Југовића.

2] Важан утицај на архитектонско стваралаштво, поред повећаних потреба новоствореног државног система, имала је и чињеница да је Први светски рат прекинуо развој града на извесно време, као и да је велики број грађевина страдао у ратним дешавањима.

3] У оквиру Министарства грађевина израђени су у међуратном периоду бројни пројекти, урбанистички и регулациони планови, који су суштински одредили физиономију и архитектонско-урбанистички изглед Београда и свих значајнијих градова, вароши и варошица широм Краљевине: Снежана Тошева, *Организација и рад Архитектонског одељења Министарства грађевина у периоду између два рата*, Наслеђе, II, Београд, 1999, 178–179.

4] До сада палата Поштанске штедионице, Главне поште и Главног телеграфа у Београду није била предмет посебног монографског приступа. Међутим, сви значајнији прегледи југословенске архитектуре међуратног периода, као и они који разматрају улогу руских архитеката у формирању престоничког градитељског фонда између два рата, посветили су овој палати посебну пажњу: Оливер Минић, *Развој Београда и његова архитектура између два рата*, ГГБ, I, Београд, 1954, 185; Богдан Несторовић, *Постакадемизам у архитектури Београда (1919–1941)*, ГГБ, XX, Београд, 1973, 375–376; Zoran Manević, *Jučerašnje graditeljstvo I*, Urbanizam Beograda, Prilog 9, Beograd 1979, 8–9; Снежана Тошева, *Капитална дела руских архитеката у Београду*, Руска емиграција у српској култури, Зборник радова I, Београд, 1994, 302–307; Александар Кадиевић, *Идеолошке и естетске основе успона европске монументалне архитектуре у четвртој деценији двадесетог века*, Историјски часопис, књ. XLV–XLVI, Београд, 2000, 270–271; Б. Вујовић, *Културна ризница Београда*, Београд, 2003, 51, 309; Александар Кадиевић, *Естетика архитектуре академизма (XIX–XX век)*, Београд, 2005, 362–363. Једини монографски приказ палате Поштанске штедионице, Главне поште и Главног телеграфа дала је Марија Дрљевић у дипломском раду с темом *Историја и архитектура Поште 1 у Београду*, који је 2005. године одбрањен на Катедри за историју уметности Филозофског факултета у Београду; А. Кадиевић, *Василије Михаилович Андросов (1872–1944), пројектант цркве Св. Константина и Јелене у Пожеги*, Ужички зборник, 29, Ужице, 2005, 220–223; А. Ignjatović, *Jugoslovenstvo u arhitekturi 1904–1941*, Beograd, 2007, 97–98, 194;

5] Снежана Тошева, *Организација и рад Архитектонског одељења Министарства грађевине у периоду између два рата*, Наслеђе, II, Београд, 1999, 176.

6] У тексту „За подизање Београда“ анонимни аутор наводи да – „како се у парламентарним круговима говори, Министар грађевина спрема, у споразуму са управом београдске општине, програм за подизање Београда“: Аноним, *За подизање Београда*, Политика, 2. јул 1920, 3.

7] Драгољуб Попоски, *Историјски развој поштанског, телеграфског и телефонског саобраћаја: значајни датуми. Београд кроз векове*, Београд, 2005, 304.

8] Аноним, *Пред зидање палате Главне поште*, Политика, 17. новембар 1929, 7; Аноним, *Палата Главне поште*, Наша пошта, бр. 6, Београд, јун 1928, 1.

9] У *Службеном листу ФНРЈ*, бр. 78 од 27. септембра 1946, објављена је Уредба о спајању кредитних предузећа из државних сектора с Народном банком ФНРЈ, према којој је 31. децембра исте године Поштанска штедионица припојена Народној банци ФНРЈ. На основу Уредбе и претходних припрема, Поштанска штедионица затворена је 30. новембра 1946. Спајање банака трајало је од октобра 1946. до марта 1947: Trivun Teslić, *Poštanska štedionica – povodom pedesetogodišnjice osnivanja jugoslovenske Poštanske štedionice*, РТТ Arhiv, 17, Beograd, 1971, 22–23; Верољуб Дугалић, Андреј Митровић, Драгана Ђатовић, Гордана Хофман, Иле Ковачевић, *Народна Банка 1884–2004*, Београд, 2004, 184.

10] Рад Поштанске штедионице обновљен је Одлуком објављеном у *Службеном листу ФНРЈ*, бр. 50/60.

11] О развоју поштанске службе у Србији видети у: О. Салиховић, О. Ковачевић, А. Брајевић, Д. Вукосављевић, Ј. Савић, Д. Ћирић, *150 година пошта, телеграфа и телефона у Србији*, ур. М. Ћирић, Београд, 1990; М. Jovanović, *Beogradska glavna pošta (1)*, Savremena pošta, 1, Beograd, 2005, 128–136; М. Jovanović, *Beogradska glavna pošta (2)*, Savremena pošta, 2, Beograd, 2005, 105–113; Д. Попоски, *наведено дело*.

12] Мензулане су осниване по налогу Карађорђа и Правитељствујућег совјета. Прве мензулане су отворене у Београду, Борку, Рогачи, Гроцкој, Рипњу и Ропочеву.

- 13] Турска царска мензулана налазила се на месту данашње Ликовне академије у Кнез Михаиловој улици, док је смештај коња био обезбеђен у Исмаил-агином хану, на углу данашње Кнез Михаилове и Рајићеве улице. Све до 1826. године и доношења фермана султана Махмуда II, мензулане су биле државне установе. По новодонесеном ферману, мензулану је могао да закупи сваки поштени грађанин царства ако располаже одређеним бројем коња и особља, а мензулански коњи нису могли више да се користе бесплатно. Како оваква пословна политика није одговарала мензуланијама, појављују се Срби као закупци мензулана. Српска мензулана се налазила у непосредној близини Милошевог конака, Народне канцеларије и Магистрата, на простору на којем се данас налази Француска амбасада у Париској улици. Прва српска поштанска установа за коју се зна место на којем се налазила била је стара српска мензулана, на углу ул. Косанчићевог венца и Кнеза Симе Марковића, на месту данашње Аустријске амбасаде. Подаци преузети из: М. Jovanović, *navedeno delo*, 131, 133.
- 14] Српске мензулане на Цариградском друму организују се око 1821. године у Коларима, Паланци, Баточини и Јагодини, а касније у Београду и Гроцкој. Формирање мреже мензулана финансирао је српски народ.
- 15] Од тада па до 1840. године, служба татарско-гласиначких веза била је у надлежности Кнежеве канцеларије, односно Попечитељства иностраних дела и вршила је пренос кореспонденције највиших државних органа.
- 16] Пројекат су израдили Цветко Рајовић и Јован Гавриловић. Д. Попоски, *navedeno delo*, 118.
- 17] Прва пошта је отворена 25. маја 1840. године.
- 18] Сва акта која су регулисала поштански саобраћај била су слична одговарајућим аустријским документима. Такође, први управитељ поштанског одељења Урош Боришевић организовао је српски поштански саобраћај по узору на аустријску пошту.
- 19] Ичкову кућу подигао је у Дубровачкој улици (данас Краља Петра), тадашњем привредном центру Београда, трговац и базрђан-баша (управник трговине и дворски лиферант) Наум Ичко, двадесетих година деветнаестог века. У приземљу куће биле су предвиђене просторије за економију, а на спрату собе за становање. У овој кући је једно време била смештена прва апотека, прва српска штампарија, а потом и београдска пошта. Срушена је 1938. године. О кући Наума Ичка видети у: S. G. Bogunović, *Arhitektonska enciklopedija Beograda XIX i XX veka*, Beograd, 2005, 185–186.
- 20] Д. Попоски, *navedeno delo*, 62.
- 21] М. Jovanović, *Beogradska glavna pošta (2)*, Savremena pošta, 2, Beograd, 2005, 105.
- 22] На месту данашњег Новог двора налазио се дворца за престолонаследника Михаила. Подигао га је кнез Милош за време своје друге владавине 1858–1860. године. Пројекат дворца израдио је архитекта Коста Шрепловић и он представља један од првих његових значајнијих радова. Кнез Михаило није у овом дворцу становао, већ је у њему било смештено министарство спољних и унутрашњих послова. О овом објекту видети у: Д. Ђурић-Замоло, *Стари конак у Београду*, ГГБ, XXXVIII, Београд, 1991, 124.
- 23] М. Jovanović, *navedeno delo*, 106.
- 24] М. Jovanović, *navedeno delo*, 106.
- 25] М. Jovanović, *1866. (hiljadu osam stotina šezdeset šesta)*, Savremena pošta, 1, Beograd 2006, 127.
- 26] М. Jovanović, *navedeno delo*, 127.
- 27] Једносратна зграда правоугаоне основе, са дужом фасадом из Васине улице а краћом према Кнегиње Љубице, саграђена је 1857. године за потребе Касационог суда. Након премештања Поште у Коларчеву кућу на данашњем Тргу Републике, у зграду се уселио Варошки суд, који је ту остао до пожара 1892. године. Тада је зграда порушена, а ово државно земљиште одређено за подизање зграде Класне лутрије. С. В. Недић, *Зграда Класне лутрије*, Наслеђе, VIII, Београд, 2007, 41.
- 28] О развоју телеграфа у Србији видети у: О. Салиховић, О. Ковачевић, А. Брајевић, Д. Вукосављевић, Љ. Савић, Д. Ђурић, *navedeno delo*, 51–53; Д. Попоски, *navedeno delo*, 186–193.
- 29] На месту данашњег Старог двора налазио се Мали дворца, саграђен неколико година после изградње Симићевог здања, које је подигнуто најкасније 1842/1843. Била је то приземна зграда једноставне архитектонске израде. За време владавине кнеза Александра Карађорђевића у њој је било смештено Попечитељство иностраних дела. Мали дворца је порушен 1880. године да би место уступио подизању зграде Старог двора. О Малом дворцу видети у: Д. Ђурић-Замоло, *navedeno delo*, 123.
- 30] Кафана „Хајдук Вељко“ налазила се у данашњој Кнез Михаиловој улици бр. 5, на углу Обилићевог венца, у дворишту данашње Робне куће „Београд“. Д. Ђурић-Замоло, *Хотели и кафане XIX века у Београду*, Београд, 1988, 144–145; М. Jovanović, *navedeno delo*, 127.
- 31] Телеграф и Пошта делили су зграду до 1909. године, када се Телеграф сместио у новоподигнуту зграду Телефонске централе у Косовској улици.
- 32] Београдски трговац Илија Милосављевић Коларац купио је плац Томе Вучића, који је обухватао простор између данашњих улица Македонске, Позоришне и Браће Југовића. У периоду од 1856. до 1858. године подигао је једносратну зграду, петоугаоне основе са унутрашњим двориштем у којем су се налазиле помоћне зграде. Главна фасада здања била је окренута ка Македонској улици. У приземљу се налазила Прва београдска пивница, а на спрату изнад кафане био је стан Илије Милосављевића Коларца. У приземљу, десно од кафане, налазила се католичка капела, а изнад ње Аустроугарски конзулат. О овој згради, која је порушена у бомбардовању Београда 1941. године, видети у: Д. Ђурић-Замоло, *navedeno delo*, 130–132.
- 33] М. Jovanović, *Beogradska glavna pošta (2)*, Savremena pošta, 2, Beograd, 2005, 107. Овај аутор, такође, наводи податак да је Коларчево здање, у којем је била смештена Главна пошта, било једна од првих кућа у Београду која је располагала електричним осветљењем.
- 34] Панта Михајловић је увео укупно три телефонске линије: између Геодетског одељења Министарства војног и инжењерске касарне на Палилули, између Лицеја и Пожарне чете и Народне скупштине и полицијске станице. Д. Попоски, *navedeno delo*, 262.
- 35] Објекат у којем се налазила кафана „Три листа дувана“ подигнут је 1882. године у стилу неоренесансе. Претпоставља се да је био најрепрезентативнији међу приземницама стамбеног карактера и објектима у Фишегцијског чаршији. Срушен је почетком 1989. године (Документација Завода за заштиту споменика културе града Београда). О развоју телефонског саобраћаја у Србији видети у: О. Салиховић, О. Ковачевић, А. Брајевић, Д. Вукосављевић, Љ. Савић, Д. Ђурић, *navedeno delo*, 61; Д. Попоски, *navedeno delo*, 249–256.
- 36] Д. Попоски, *navedeno delo*, 249.
- 37] М. Jovanović, *navedeno delo*, 108.

- 38] Новинари Пера Тодоровић и Љубомир Бојовић први су добили приватне телефоне, као и штампар Светозар Николић.
- 39] D. V. Ž., *Uslovi rada i sistem upravljanja u glavnoj prestoničkoj pošti*, Jugoslovenska PTT, br. 110/111, 6. 1. 1938, 5–6; M. Jovanović, *navedeno delo*, 108.
- 40] Љ. Никић, *Архитект Константин Јовановић*, ГМГБ, IV, Београд, 1957, 351; И. Клеут, *Градитељски опус Константина Јовановића у Београду*, ГГБ, LIII, Београд, 2006, 226; M. Jovanović, *navedeno delo*, 109.
- 41] Зграда Телефонске централе подигнута је на углу улица Косовске и Палмотићеве, по пројекту архитекте Бранка Таназевића, у току 1908. и 1909. године у српско-византијском стилу. О овој згради видети у: S. G. Voganović, *navedeno delo*, 420–424; A. Кадијевић, *Један век тражења националног стила (середина XIX–XX века)*, Београд, 2007, 145–147, са старијом литературом.
- 42] О овом пројекту Главне поште видети у: A. Кадијевић, *Момир Коруновић*, Београд, 1996, 34–37.
- 43] Период на прелазу деветнаестог у двадесети век обележен је доминацијом академске архитектуре, извесним утицајем сецесије и покушајима обнове српско-византијског стила. Један од главних протагониста у обнови националног стила у домаћој архитектури био је архитекта Коруновић, а управо пројекат „Поште 1“ представља један од његових раних радова на том пољу: A. Кадијевић, *navedeno delo*, 34–37.
- 44] О згради Ратничког дома видети у: A. Игњатовић, *Југословенство у архитектури 1904–1941*, Београд, 2007, 354–360.
- 45] O. Салиховић, O. Ковачевић, A. Брајевић, Д. Вукосављевић, Љ. Савић, Д. Ћирић, *navedeno delo*, 247–248.
- 46] Југословенска поштанска штедионица, по узору на аустријску, основана је Законом о поштанско-штедном, чековном и вирманском промету у Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца, који је усвојен 30. новембра 1921. године. Драгоцен податак о томе где се налазило Министарство пошта пре уселења у своју зграду на углу улица Палмотићеве и Мајке Јевросиме сазнајемо из чињенице да је прва седница надзорног већа Поштанске штедионице одржана 29. децембра 1922. године „у згради Министарства пошта и телеграфа, Делиградска ул. бр. 44“. Trivun Teslić, *navedeno delo*, 8, 25.
- 47] Палата „Москва“ подигнута је 1908. године за потребе осигуравајућег друштва „Росија“. Након Првог светског рата била је у власништву Уједињене банке. Поштанска штедионица купила је палату маја 1923. године за потребе пословних просторија, али је један део здања изнајмљен за хотелске потребе. После извршених потребних адаптација, Поштанска штедионица се уселила у ову зграду 21. јула 1923. године. Trivun Teslić, *navedeno delo*, 18, 29.
- 48] У надлежност Министарства финансија прешли су Поштанска штедионица, Државна хипотекарна банка и Привилегована аграрна банка, 15. јануара 1935. године.
- 49] Архитекта Коруновић је, након Првог светског рата, кренуо на пут по иностранству у својству инспектора Министарства грађевина, где је био задужен за надзирање државних грађевина. Циљ његовог путовања по Швајцарској, Чехословачкој, Италији и Немачкој био је да се упозна са архитектуром поштанских здања у овим земљама, а све то у склопу припрема за пројектовање зграде Поште 2 и Контролног одељења Министарства пошта: A. Кадијевић, *navedeno delo*, 43–44.
- 50] О згради Министарства пошта видети у: A. Кадијевић, *navedeno delo*, 55–57; Д. Живановић, *Прилог проучавању историје и архитектуре зграде Контролног одељења Министарства пошта, телеграфа и телефона у Београду*, Наслеђе, III, Београд, 2001, 105–113.
- 51] Пошта 2 је зидана током 1928. и 1929. године. Најзначајније је профано градитељско дело архитекте Коруновића које је, неадекватном реконструкцијом из 1947. године, изгубило сва обележја Коруновићевог ауторства. О згради Поште бр.2 видети у: A. Кадијевић, *navedeno delo*, 63–65.
- 52] M. Jovanović, *navedeno delo*, 110.
- 53] Аноним, *Палата Главне поште*, Наша пошта, бр. 6, Београд, јун 1928, 1.
- 54] Београдска општина је полагала право на простор Старог гробља и грађевина око њега све до 1928, када је Управа Цркве светог Марка доказала тапијом да је она власник тог земљишта. Продајом овог земљишта Поштанској штедионици за 10 милиона динара Црква је обезбедила две трећине неопходних средстава за изградњу Светог Марка: Аноним, *Пред зидање палате Главне поште*, Политика, 17. новембар 1929, 7; Аноним, *Монуменално здање Централне поште*, *Нова Грачаница*, храм Светог Марка, Време, 19. јануар 1930.
- 55] Аноним, *Опет о Палати Главне Поште*, Наша пошта, бр. 7, Београд, јул 1928, 1–2.
- 56] Локација на углу Таковске и Косовске улице, предвиђена Генералним планом, промењена је и померена ка улици Краља Александра, након што се одустало од изградње Општинског дома на тој локацији. Аноним, *Монуменално здање Централне поште*, *Нова Грачаница*, храм Светог Марка, Време, 19. јануар 1930; Други извор помиње да је Генералним планом ова локација предвиђена за зидање зграде Опере: Аноним, *Опет о Палати Главне Поште*, Наша пошта, бр. 7, Београд, јул 1928, 1–2.
- 57] Измене Генералног плана односиле су се на измену локације Главне поште, продужење Косовске улице, као и на просецање нове улице (данас Архиепископа Данила). Пошта је првобитно требало да буде смештена на углу Таковске и продужетка Косовске улице, тј. на парцели која би била формирана тачно испод локације на којој се данас грађевина налази. Ове измене одобрио је Општински суд, док су уређење и регулација осталог дела Старог гробља и простора око Цркве светог Марка остали неизмењени (*Време*, 19. јануар 1930).
- 58] Тапија је са Управе Цркве светог Марка пренета на Поштанску штедионицу 25. септембра 1929; Аноним, *Пред зидање палате Главне поште*, Политика, 17. новембар 1929, 7.
- 59] За председника комисије одређен је Милорад Недељковић, управник Поштанске штедионице, док су њени чланови били Милош Ковачевић, начелник Одељења за поште и телеграфе, Коста Златановић, начелник на расположењу и вршилац дужности шефа Поштанског одсека, Димитрије Златановић, шеф Телеграфско-телефонског одсека, Момир Коруновић, инспектор Архитектонског одељења, Велимир Марковић, старешина Главног београдског телеграфа, Лука Шапоњић, старешина поште Београд 1 и Ђорђе Поповић, старешина Главног београдског телефона. Аноним, *Пред зидање палате Главне поште*, Политика, 17. новембар 1929, 7.
- 60] Комисија је завршила свој рад у септембру 1929; Аноним, *Пред зидање палате Главне поште*, Политика, 17. новембар 1929; Аноним, *Монуменално здање Централне поште*, *Нова Грачаница*, храм светог Марка, Време, 19. јануар 1930.
- 61] Аноним, *Пред зидање палате Главне поште*, Политика, 17. новембар 1929, 7.
- 62] Иако су грађевински радови на Цркви светог Марка завршени 1933, тек након многобројних несугласица између инвеститора и предузимача, облагање фасада беловодским пешчаром довршено је тек 1939, док унутрашњост цркве до данас није у потпуности уређена. О Цркви светог Марка видети: A. Кадијевић, *Један век тражења националног стила (середина XIX–XX века)*, Београд, 2007, 295–299.

63] Аноним, *Распис утакмице за идејне скице палате Поштанске штедионице и Главне поште и Телеграфа у Београду*, Весник Министарства грађевина, 11, 15. 6. 1930; Trivun Teslić, *navedeno delo*, 29–30.

64] Аутор Тривун Теслић наводи да саграђени објекат покрива површину од 4.600 метара квадратних, односно запрема 130.000 кубних метара: Trivun Teslić, *navedeno delo*, 30.

65] Архив Србије и Црне Горе, МГ – КЈ, 62Ф, 1526.

66] *Наведени извор*.

67] Снежана Тошева, *navedeno delo*, 176.

68] Конкурс је званично објављен као *Распис утакмице за идејне скице палате Поштанске штедионице и Главне поште и Телеграфа у Београду* у Веснику Министарства грађевина, 11, Београд, 15. 6. 1930. Званични резултати конкурса објављени су три и по месеца касније у истом гласилу (*Резултат натечаја за идејне скице палате Поштанске штедионице и Главне поште и Телеграфа*, Весник Министарства грађевина, 18, Београд, 1. 10. 1930). Међутим, о току конкурса, а нарочито о његовим резултатима и даљим плановима на изградњи нове поштанске палате писала су сва важнија гласила и листови: Аноним, *Палата Главне поште*, Наша пошта, Београд, јун 1928, 1–2; Аноним, *Опет о палати Главне поште*, Наша пошта, Београд, јул 1928, 1–2; Аноним, *Нови храм Светог Марка, Палата Главне поште*, Време, 18. 9. 1930; Аноним, *Резултати натечаја за идејне скице палате Поштанске штедионице и Главне поште и Телеграфа у Београду*, Технички лист, бр. 5, 1930; Аноним, *Пред зидање палате Главне поште и Поштанске штедионице*, Политика, 18. септембар 1930, 7.

69] Заменици чланова, осим наведених, били су: Јосип Тутек, начелник Поштанског одељења у Министарству грађевина, Владимир Шпатнут, главни секретар Поштанске штедионице, Димитрије Димитријевић, виши саветник у Министарству грађевина, и Рудолф Рупец, директор Београдске дирекције пошта и телеграфа; Аноним, *Распис утакмице за идејне скице палате Поштанске штедионице и Главне поште и Телеграфа у Београду*, Весник Министарства грађевина, 11, Београд, 15. 6. 1930, 219.

70] Продуктивност руских архитеката у југословенској и српској средини допринела је чињеници да они готово да нису ни сматрани странцима. У самом тексту расписа конкурса за идејне скице палате Поштанске штедионице, Главне поште и Телеграфа у Београду стоји да „Право учешћа имају сви југословенски архитекти као и архитекти руске народности који имају право праксе у Краљевини Југославији“; Аноним, *Распис утакмице за идејне скице палате Поштанске штедионице и Главне поште и Телеграфа у Београду*, Весник Министарства грађевина, 11, Београд, 15. 6. 1930, 219.

71] Број награда, као и њихов новчани износ, био је предвиђен расписом: Аноним, *Распис утакмице за идејне скице палате Поштанске штедионице и Главне поште и Телеграфа у Београду*, Весник Министарства грађевина, 11, Београд, 15. 6. 1930; Аноним, *Пред зидање палате Главне поште и Поштанске штедионице*, Политика, 18. септембар 1930, 7.

72] Пичман и Барањи су предали пројекат под шифром „ПИБ“, што представља скраћеницу сачињену од почетних слова њихових презимена: *Резултат натечаја за идејне скице палате Поштанске штедионице и Главне поште и Телеграфа*, Весник Министарства грађевина, 18, 1. 10. 1930.

73] Аноним, *Нови храм светог Марка, Палата Главне поште*, Време, Београд, 18. 9. 1930; Аноним, *Пред зидање палате Главне поште и Поштанске штедионице*, Политика, 18. септембар 1930, 7.

74] Пројекат и изградња палате Главне поште у Београду представља један од најбољих примера директног уплитања политике у архитектонску делатност међуратног периода. Према

усменим сећањима архитекте Димитрија М. Лека, краљ Александар је лично интервенисао да се одбаци авангардни пројекат архитекте Пичмана и одабрао нови пројекат фасада архитекте Василија Андросова: Zoran Manević, *navedeno delo*, 8–9. Према архивским изворима, иницијатор измене пројекта било је Министарство саобраћаја, које је било власник објекта и које је било надлежно за поштански и телекомуникациони саобраћај. О овоме видети у: А. Ignjatović, *navedeno delo*, 97.

75] Архитекта Димитрије М. Леко (1887–1964), након завршених студија и учешћа у балканским ратовима, а потом и у Првом светском рату, запослио се у Министарству грађевина, где је радио до 1933, када постаје прво ванредни, а потом редовни професор Архитектонског факултета у Београду.

76] У разradi скица архитекти Андросову помагала је архитекта Живана Богдановић: Дивна Ђурић-Замоло, *Грађа за проучавање дела жена архитеката са Београдског универзитета*, ПИНУС записи, 5, Београд, 1996, 16 (Према: Марија Дрљевић, *Историја и архитектура Поште 1 у Београду*, дипломски рад у рукопису, Београд, 2005, 23).

77] Конкурс за изградњу нове зграде Привилеговане аграрне банке расписан је 31. 12. 1930, а градња угаоне палате с маркантном фасадом обликованом у високом академском стилу трајала је од 1931. до 1934. Иако је конкурс за изградњу поштанске зграде завршен до септембра 1930, може се претпоставити да су током његове реализације главне смернице конкурса за Аграрну банку биле већ познате стручној јавности, што је могло утицати и на коначну одлуку да и поштанска зграда добије академски обликовану фасаду.

78] Овакво тумачење могло би да има упориште у усменом предању архитекте Димитрија М. Лека, према којем је краљ Александар изразио незадовољство награђеним Пичмановим пројектом, изјавивши да „поред Скупштине не жели зграду коју и деца могу да разлупају из праћке“; Zoran Manević, *navedeno delo*, 9.

79] Аноним, *Пред зидање палате Главне поште и Поштанске штедионице*, Политика, 18. септембар 1930, 7.

80] Архитекта Ловренчић је у свом предлогу одступио од задатих пропозиција, тј. није се држао регулације улица, већ је на делу где се оне секу предвидео станицу за аутомобиле: Аноним, *Нови храм Светог Марка, Палата Главне поште*, Време, 18. 9. 1930.

81] Zoran Manević, *Naši neimari, Arhitekta Branislav Marinković, Izgradnja*, br.4, april 1981, 51.

82] О улози руских емиграната у београдској архитектури видети: Б. Несторовић, *navedeno delo*, 349–353; А. Кадијевић, *Допринос руских неимара – емиграната српској архитектури између два светска рата*, у: Руси без Русије, Српски Руси, Београд, 1994, 243–254; Т. Миленковић, *Руски инжењери у Југославији 1919–1941*, Београд, 1997; Г. Гордић, В. Павловић-Лончарски, *Руски архитекти у Београду*, Београд, 1998; А. Kadijević, М. Đurđević, *Russian Emigrant Architects in Yugoslavia (1918–1941)*, Centropa 2, New York, 2001, 139–148.

83] Да је одлука државног врха о измени фасада могла да буде предмет несугласица шире југословенске јавности, говоре веома високе оцене модерно интерпретираних конкурсних предлога палате, објављене у дневној штампи: „Било је велико уживање удубљивати се у детаље поднетих пројеката и констатовати са колико је смелости у концепцијама, са колико укуса и имагинације и са колико маестралног стручног знања пришла ова млада генерација Југославије утакмици за концепцију једне од будућих најмонументалнијих палата престонице [...] у техничком смислу код свих награђених скица преовлађује модеран стил, слободан од свих

стега и предрасуда, који дозвољава најцелисходније искоришћавање простора“. Аноним, *Пред зидање палате Главне поште и Поштанске штедионице*, Политика, 18. септембар 1930, 7.

84] Надзорно веће Поштанске штедионице, на својој седници од 26. септембра 1933. године, поново је обновило питање зидања зграде, с обзиром на то да је располагало потребним новчаним средствима. Према решењу министра саобраћаја и сагласности министра финансија, финансирање свих радова требало је да изврши Поштанска штедионица на терет својих „сувишних касених готовина“. Зграда је сазидана не само средствима штедних улагача Поштанске штедионице, чији су улози прикупљени преко пошта, већ и из средстава добити Поштанске штедионице која је знатним делом била и резултат неплаћеног рада свих поштара у земљи, у вези са обављањем штедних, чековних, бирманских и других услуга за рачун Поштанске штедионице. Решењем Министра саобраћаја (под којим је тада била ПТТ струка и Поштанска штедионица) број 6270, од 13. октобра 1934, одобрено је зидање зграде. Trivun Teslić, *navedeno delo*, 30–31.

85] С друге стране, основа је остала у потпуности неизмењена. Јасно и функционално решење омогућавало је да се послови банке и циркулација клијената одвијају несметано. Готово потпуна искоришћеност приземља наглашава важност и значај приземних простора у згради пословне намене: Марина Ђурђевић, *Петар и Бранко Крстић*, Београд, 1996, 42–46.

86] И овом приликом диспозиција основе остала је у потпуности неизмењена, док су измене фасада изведене постепено и у неколико фаза: уклоњене су аркаде у приземљу, као и бифоре полуспрата и подеони венац. Овим поступком објекат у српско-византијском стилу попримио је изглед касномодернистичког објекта. Марина Ђурђевић, *navedeno delo*, Београд, 1996, 52–55.

87] О архитекти Јосипу Пичману видети: Ing. Josip Pičman, Tehnički list, 3–4, Zagreb, 1936, 55–56; A. Mutnjaković, Josip Pičman, Život umjetnosti, 14, Zagreb, 1971, 75–88; A. Mutnjaković, Josip Pičman 1904–1936, Čovjek i prostor, 4–5, Prilog, Zagreb, 1981.

88] Загребачки архитекта Јосип Сајсл (Josip Seissel, 1904–1987) један је од истакнутих предратних модерниста. Своје ране модернистичке ставове исказао је објављујући радове у авангардном модернистичком часопису „Зенит“, под псеудонимом Јо Клек.

89] ИАБ, ТД ф 16-12-1931, ф 30-1-1935; Архив ЈП ПТТ Саобраћаја „Србија“, без сигнатуре; Архив Србије и Црне Горе, МГ – КЈ, 62Ф, 1526.

90] О архитекти Василију Андросову видети: А. Кадијевић, *Цркве арх. Василија Андросова у Лесковцу и околини*, Лесковачки зборник, XXXV, Лесковац, 1995; *Андросов Василије*, Лексикон српских архитеката 19. и 20. века, Београд, 1999, 9; М. Ђурђевић, *Делатност руских архитеката емиграната у југоисточној Србији*, Лесковачки зборник, XXXIX, Лесковац, 1999, 187; А. Кадијевић, *Улога руских емиграната у београдској архитектури између два светска рата*, ГГБ, XLIX-L, Београд, 2002–2003, 137; А. Кадијевић, *Један век тражења националног стила (средица XIX–XX века)*, Београд, 2007, 191, 196–198, 205, 214, 251–254, 257–262; С. Тошева, *Андросов, Василиј Михајлович*, Српски биографски речник 1, Нови Сад, 2004, 189–190; А. Кадијевић, *Василије Михаилович Андросов (1872–1944), пројектант цркве Св. Константина и Јелене у Пожеги*, Ужички зборник, 29, Ужице, 2005, 199–223, с претходном литературом; А. Ignjatović, *navedeno delo*, 97–98, 176, 194.

91] С обзиром на то да на оригиналним плановима основа другог и трећег спрата није уцртан овај попречни тракт, може се закључити да је он изведен према накнадној измени пројекта: ИАБ, ТД ф 16-12-1931, ф 30-1-1935.

92] Уместо понављања централног мотива вертикалног рашчлањивања фасаде, архитекта Андросов је само визуелно назначио вертикале међупрозорских простора другачијом врстом и бојом камена, као и стилизованим решењем капитета у виду истуреног каменог квадера правоугаоног облика.

93] Грб Краљевине СХС, установљен непосредно након уједињења 1. децембра 1918, представљао је допуњену варијанту ранијег српског грба. Решење, које је ликовно уобличио архитекта Петар Поповић, званично је усвојено Видовданским уставом 1921. године. Средишњи хералдички мотив у виду штита на грудима двоглавог орла подељен је у три поља, у којима су амблеми конститутивних народа Краљевине: српски – крст са оцилима, хрватски – штит са двадесет пет црвених и сребрних поља у наизменичном низу, и нови словеначки грб – илирски полумесец са три шестокраке звезде. Орао је огрнут порфиром и надвишен краљевском круном. Марко Поповић, *Хералдички симболи на Београдским здањима*, Београд, 1997, 89–90.

94] Архитекта Краснов, један од најутицајнијих архитеката Министарства грађевина, био је аутор целокупног решења ентеријера зграде Народне скупштине, као и оградe и јарбола за заставу испред грађевине. Због сличности ликовног језика са изгледом грба на згради Главне поште, др Марко Поповић приписује иницијативу и ауторство ликовног решења грба управо архитекти Краснову. Марко Поповић, *navedeno delo*, 113–115.

95] Пројекат архитекте Николе Краснова за распоред фењера на улазима палате Поштанске штедионице, Главне поште и Главног телеграфа сигниран је са: „Пројектовао Никола Краснов, архитект, 25. XI 1937, Београд“; Архив ЈП ПТТ Саобраћаја „Србија“, без сигнатуре.

96] Аноним, *Нови храм Светог Марка, Палата Главне поште*, Време, 18. септембар 1930.

97] Некадашња шалтерска сала Поштанске штедионице данас служи као Сала за конференције Министарства за економију и регионални развој. У њој су сачувани оригинални делови ентеријера – под, парапети на зидовима, облога стубова и стаклена таваница, док је решење спуштеног плафона, намењено увођењу индиректног вештачког осветљења, изведено у новије време.

98] Текст на плочи даје пуну информацију о времену градње и личностима које су директно и индиректно биле укључене у грађење палате: „Ова је зграда подигнута под владавином Њ. В. Краља Петра II и краљевских намесника Њ. Кр. В. Кнеза Павла Карађорђевића, Д-р Раденка Станковића и Д-р Ива Перовића и краљевске владе под претседништвом Д-р Милана Стојадиновића, Министра грађевина Добривоја Стошића, Министра финансија Душана Летице, у времену од 10. марта 1935. до 10. октобра 1938, генерални директор Поштанске штедионице Д-р Милорад Недељковић, по замисли архит. Пичмана и Барањија пројектовао Василије Андросов, архит. Мин. грађевина, вршио надзор Димитрије Ж. Јуришић, саветник Мин. грађевина, градио архит. Живојин С. Стојановић.“

99] Након Другог светског рата, Поштанска штедионица обновила је свој рад, али већ 1946. Народна банка Југославије преузела је надлежност за послове поштанске штедне. Народна банка Југославије ангажовала је архитекту Григорија Самојлова за архитектонско обликовање ентеријера овог дела палате, које је изведено седамдесетих година прошлог века. Осим витража у холу првог спрата, Архитекта Самојлов је, у сарадњи са архитектом А. Васиљевим, пројектовао малу салу, свечану салу, бифе и трпезарију, вестибил у мермеру и намештај. Милан Просен, *Живот и дело архитекте Григорија Самојлова*, дипломски рад у рукопису, одбрањен 2003. године на Катедри за историју уметности Филозофског факултета Универзитета у Београду, 106–107; Д. Попоски, *navedeno delo*, 309.

100] Архитекта Григорије Самојлов (1904–1989) један је од најпродуктивнијих руских архитеката који је својим стваралаштвом обележио београдско градитељство међуратног периода. Истакао се не само својим високим умећем у пројектовању различитих типова грађевина, од монументалних јавних здања до породичних кућа, него и као аутор неких од најлепших ентеријера београдских палата овог периода, међу којима се посебно издваја ентеријер палате Пензионог фонда, Теразије број 29 (1937–1940). У послератном периоду био је ангажован на адаптацији бројних ентеријера, попут реконструкције ентеријера палате САНУ (1949–1951) и адаптације хотела „Москва“ (1969–1987). Милан Просен, *наведени дипломски рад у рукопису*, 88–90, 103–104.

101] Зидови хола и чекаонице на првом спрату обложени су тзв. *Dancer* панелима; Милан Просен, *нав. рад*, 106–107.

102] Као и у ентеријеру дела намењеног Поштанској штедионици, и у поштанском делу зграде није много сачувано од оригиналног уређења. Осим пода и облога на стубовима шалтерске сале, пријавнице и кабина у сали с телефонским говорницама, остали део ентеријера последица је уређења новијег датума.

103] О Згради Генералштаба у улици Кнеза Милоша 33 видети: Драга Вуксановић-Анић, *Урбанистички развитак Београда у периоду између два рата (1919–1941)*, Историја XX века, Зборник радова, IX, Институт друштвених наука, Одељење за историјске науке, Београд, 1968, 483–484.

104] О згради Министарства саобраћаја видети: Александар Кадиевић, *Естетика архитектуре академизма (XIX–XX век)*, Београд, 2005, 361–363, са старијом литературом.

105] О зградама Министарства социјалне политике и народног здравља и Министарства грађевина видети: Александар Кадиевић, *наведено дело*, 365–366; Документација Завода за заштиту споменика културе града Београда.

106] У историографији архитектуре овог периода у боље примере грађевина на којима су модерни и еклектични елементи примењени

у служби постизања монументалног израза, поред већ наведених, помињу се зграда „ПРИЗД“, архитекте Богдана Несторовића (1939), палате Команде ваздухопловства у Земуну (1935) и Дунавске бановине у Новом Саду (1937–1940), архитекте Драгише Брашована, палате „Албанија“ (1938), архитеката Миладина Прљевића и Бранка Бона, и палата Пензионог фонда (1937–1940), архитекте Григорија Самојлова. У добре примере монументалне архитектуре четврте деценије прошлог века у Београду професор Александар Кадиевић сврстава и монументално конципирану цркву Свети Марко на Ташмајдану. Као мање успешна решења предратног монументализма аутор наводи пројекат Главне поште (Василиј Андросов), Правног факултета (архитекта Петар Бајаловић) и Министарства грађевина (архитекта Драган Гудовић), истичући да су ови објекти изведени „под непосредним утицајем архитектуре тоталитарних режима“. Александар Кадиевић, *Идеолошке и естетске основе успона европске монументалне архитектуре у четвртој деценији двадесетог века*, Историјски часопис, књ. XLV–XLVI, Београд, 2000, 270–271.

107] Александар Кадиевић у *Естетици архитектуре академизма (XIX–XX век)* истиче да је елегантна кула на згради Министарства саобраћаја „као највиша тачка елевације, јединствена у тадашњој београдској архитектури“. Њен једини „конкурент“, древном асирско-вавилонском архитектуром инспирисана кула Поште 1 у Таковској улици, „незграпно је постављена изнад завршног венца...“; Александар Кадиевић, *наведено дело*, 362–363.

108] О Дому Нардоне скупштине видети: Александар Кадиевић, *наведено дело*, 326–331, са старијом литературом.

ПОСЕБНЕ НАПОМЕНЕ:

Илустрације под редним бројевима 1, 6, 6а, 7, 9, 9а похрањење су у Документацији Завода за заштиту споменика културе града Београда. (Снимила Снежана Неговановић, дец. 2007)

Ауторке посебно захваљују господину Миодрагу Јовановићу из Музеја ПТТ на указаној помоћи и сарадњи током истраживања.

THE PALACE OF THE MAIN POST OFFICE IN BELGRADE

The palace on the corner of Takovska and King Aleksandar's Streets (today King Aleksandar's Boulevard) was built from 1935 to 1938 for two highest state institutions, the Main Post Office and the Postal Savings Bank. At the time of the construction it was the largest and the most representative postal building in the whole of the Kingdom of Yugoslavia; when it was finished, apart from the Main Post Office and the Postal Savings Bank, it also housed other high-ranking state institutions: the Ministry of Postal Services, the Main Radio-telegraph, the Main Telegraph and the School of Postal Services.

The palace was built according to the design drawn in 1930, more precisely, the combination of modern design by architects Josip Pičman and Andreja Baranji and the subsequent modification of the facades in the spirit of academism following the idea of architect Vasilij Androsov. The modification of the modern concept of the floor plan of the building into representative academic style was demanded from the top Yugoslav echelons, specifically, by king Aleksandar Karadjordjević in person. Such architectural concept, calling for representative and monumental character in public buildings, designed in the style of high academism, served as visual presentation of strength and prosperity of the new Yugoslav state and its capital, Belgrade. The palace was envisaged as a free standing structure with facades covered with rustically worked stone blocks and one entrance from each of the streets surrounding it. A pronounced overhang divides the main façade into two unequal sections reflecting the inside functional division of the building. The overhang serves as the front of the building, emphasized with the main portal in the ground zone, with elongated Doric columns in the zone from the second to the fifth floor and a characteristic clock tower in the top zone.

The palace of the Postal Savings Bank, the Main Post Office and the Main Telegraph, as the principal institution of its kind in the Kingdom of Yugoslavia, testifies to the development of postal services. By its dominant position at the crossroads of two important city thoroughfares, in the immediate vicinity of the National Parliament House and the royal court complex, it presents a visual point of reference standing out in the central city zone. By its monumental size and representative outer finish, the palace ranks among principal examples of academic architecture of Belgrade. As the only work of profane character designed along the principles of academism, the building also holds a special place in the creative opus of architect Vasilij Androsov. Although it has not been constructed according to the first, modern concept of architect Pičman, the monumental design of the Main Post Office palace did manage to give the structure the desired representative character, which still plays an important role in the formation of the architectural appearance of the central city zone.

ILLUSTRATIONS

Fig. 1. Kolarac' House

Fig. 2. The plan of the Main Post Office by architect M. Korunović (source, the PTT Museum)

Fig. 2a. The plan of the Main Post Office by architect M. Korunović, 1912.

Fig. 3. The plan of the Main Post Office by architects J. Pičman and A. Baranji, 1914.

Fig. 4. The floor plan of the palace of the Postal Savings Bank, the Main Post Office and the Main Telegraph, design by architect V. Androsov (source IAB)

Fig. 5. The floor plan of the palace of the Postal Savings Bank, the Main Post Office and the Main Telegraph, design by architect V. Androsov (source the PTT Museum)

Fig. 6. The Main Post Office, Takovska Street

Fig. 6a. The Main Post Office, King Aleksandar's Boulevard

Fig. 7. The palace of the Main Post Office, tower

Fig. 8. The palace of the Postal Savings Bank, the Main Post Office and the Main Telegraph, the outlay of lanterns at entrances, design by N. Krasnov (source the PTT Museum)

Fig. 9. The Main Post Palace, the interior of the banquet hall from Kosovska Street

Fig. 9a. A detail of the banqueting hall interior